

ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ

doi: 10.12958/1817-3772-2019-2(56)-229-256

В. Ф. Столяров,

доктор економічних наук, професор,

ORCID 0000-0002-4399-7117,

e-mail: stolyarovvf@ukr.net;

О. В. Шинкарюк,

кандидат економічних наук, докторант,

ORCID 0000-0002-3004-0404,

Інститут фізичної економіки ім. С.А. Подолінського, м. Київ

"Периоды повышательных волн больших циклов, как правило, значительно богаче крупными социальными потрясениями и переворотами в жизни общества, чем периоды понижительных волн" [с. 42]. К крупным социальным потрясениям и переворотам Кондратьев относил революции и войны. Войны (в том числе и мировые) он считал скорее следствием длинных волн, чем их причиной. При этом он не отрицал обратного влияния войн на конкретные проявления соответствующей длинной волны.

Кондратьев Н.Д., Опарин Д. и. Большие циклы конъюнктуры. М., 1928. 265 с.

«Ми не хотіли змінюватися і тому війна прийшла в наш дім».

Андрій Цапленко (Книга змін)

«Учиться – это духовно, потому что знание разрушает невежество, предрассудки и алчность».

Сильвия Браун, Общество «Novus Spiritus»¹, г. Кэмпбелл, штат Калифорния, США

СОЦІАЛЬНО АДЕКВАТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНСЬКОМУ ДОНБАСІ ТА НА ПОДІЛІ (виклики, наміри та реалії виміру: 2003–2013; 2017–2027)

Частина 1

Метрологія людського розвитку та проблеми менеджменту в регіоні

1. Актуальність теми дослідження та стан її розв'язання.

Відновлення миру на Донбасі та збереження територіальної єдності України стало першочерговим напрямом подальшого державотворення – впровадження принципово нового механізму соціально-економічної взаємодії держави і регіону. Доцільним стає соціологічний аналіз тенденцій і закономірностей регіонального людського розвитку в Українському Донбасі, включаючи визначення неврахованих викликів та нездійснених намірів свого часу, починаючи з 2003 року, коли Україна приєдналася до виконання Цілей Розвитку Тисячоліття на період до 2015 року та з 2017 року після прийняття постанови Кабінетом Міністрів України від 13.12.2017 року № 1071 «Про затвердження Державної цільової про-

грами відновлення та розбудови миру в східних регіонах України».

Гасло «Життя по-новому» з 2014 року вимагало й реалізації девізу «Управління по-новому» з проведенням оцінок реальних подій з використанням методів соціально адекватного менеджменту як «високоєфективної моделі управління, що зорієнтована у майбутнє та слугує інструментом узгодження управлінських зусиль загальнонаціональної і регіональної влади. Така модель спрямовує управлінські впливи переважно в площину самоорганізаційних процесів, на всіх рівнях управління співвідноситься з найважливішими ментальними характеристиками соціуму та його регіональними складовими» [1, с. 354].

В той час (у 2014 році) автори за результатами багаторічних науково-пошукових досліджень запропонували суспільству та центральній і регіональним органам влади рекомендації щодо здійснення державного управління «Життям по-новому» на основі Концепції людського розвитку [2, 3].

¹ Нова духовність.

Насамперед, щодо виміру життя в Україні на глобальному, національному і регіональних рівнях; переходу до розробки й реалізації Національної і Регіональних програм людського розвитку; впровадження бюджетного федералізму в Україні як унітарній державі на основі використання гармонійної пропорції «Золотого перетину»; впровадження Індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР) в якості критерію ефективності державної регіональної політики в соціально-економічному розвитку території.

Вони залишились злободенними і на сьогодні, тому що «Управління по-новому» необхідно було здійснювати за власним розумом з врахуванням кращого світового досвіду, а не за зовнішніми порадами та вказівками, які супроводжувались «грошовими грантами» допомоги та поїздками за кордон на стажування або відпочинок, які були спрямовані на використання іноземними ляхководами «халявно-менталітету» чиновництва українського соціуму.

Переосмислюючи прийдешні роки, змушені констатувати, що державотворення в Україні відбувалось, на жаль, під зовнішнім впливом гасел «демократії і свободи» за логістикою Міжнародного геополітичного бізнесу, а не на засадах впровадження обґрунтованих рекомендацій вчених та фахівців вітчизняної екологічної, соціальної і економічної науки.

Відсутність розвинутої громадської відповідальності і відсутність бажання вчитись не сприяло генерації та освоєнню нових знань в системі державного управління. Навпаки, використовуючи зовнішню нав'язаний провокаційний популізм щодо необхідності якнайшвидшого завершення лібералізації української економіки, сформувався ієрархічний стрижень невігластва (невежества), упередження (предрасудков) та зажерливості (алчності) окремих керівників загальнонаціональної та регіональної влади. Вони виступали, як правило, грантовими агентами – провідниками та учасниками тіньових схем особистого та корпоративного збагачення.

В 2000 році світова спільнота прийняла 8 Цілей Розвитку Тисячоліття на період до 2015 року, 7 з яких (без восьмої) Україна адаптувала в 2003 році на загальнонаціональному рівні та у 2005-2006 роках – на рівні пілотних проектів «Луганщина-ЦРТ», «Донеччина-ЦРТ», «Львівщина-ЦРТ», а в 2010 році також «АР Крим-ЦРТ». Але ці наміри не були реалізовані саме по Українському Донбасу та АР Крим, де в майбутньому (2013-2014 рр.) проявились так звані сепаратистські настрої населення.

Впевнено припускаємо, що адаптація 8-ї ЦРТ в Українському Донбасі – «Сформувати всевітнє партнерство з метою розвитку» – також попередила б виникнення сепаратизму на територіях Луганської та Донецької областей. Тим більше, що Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки ре-

алізації регіональних стратегій розвитку, затверджений постановою Уряду від 16 листопада 2011 року № 1186 (за підписом М.Я. Азарова), передбачав оцінювати вплив (реальний та прогнозований) зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної ситуації на основі здійснення якісної і кількісної характеристики зовнішніх відносин, міжрегіональних та зовнішньоекономічних зв'язків (включаючи участь у транскордонному і міжрегіональному співробітництві), а також оцінки кон'юнктури світового ринку, зовнішньополітичної ситуації в країнах – основних ділових партнерах [16].

В 2012 році адаптацію 7 ЦРТ здійснила ОДА Чернівецької області (М.М. Папієв, Е.М. Лібанова), а у 2016 році авторами статті була виконана порівняльна оцінка їх виконання з Хмельницькою та Львівською областями [4-5].

Починаючи з 2013 року Чернівецька область за щорічними рейтинговими оцінками ІРЛР стабільно займала друге місце, а у 2017 році – перше місце. Львівська область в ці роки за ІРЛР займала відповідно у 2013 та 2015 роках – третє місце, а у 2014 та 2016 роках – четверте місце, а у 2017 році – друге місце (табл. 1). Це демонструє високий рівень планово-аналітичної роботи в обласних радах та в обласних державних адміністраціях Буковини та Львівщини.

Тобто, якби не тільки в Чернівецькій і Львівській областях, а й в Луганській і Донецькій областях та в усіх інших адміністративних областях України була здійснена адаптація всіх 8 ЦРТ в Регіональних стратегіях, в Програмах соціально-економічного розвитку та Зведених місцевих бюджетах, то відбувся би запуск соціально адекватного менеджменту регіонального людського розвитку в Українському Донбасі на засадах узгодженості соціально-економічної взаємодії загальнонаціональної та регіональних гілок влади.

Об'єктивно виникли б наміри освоєння та впровадження і бюджетного федералізму в унітарній державі.

Необхідно було б керівництву на різних рівнях державного управління своєчасно, випереджаючи зовнішній вплив на ці процеси, проходити перепідготовку та підвищення кваліфікації у відповідних Державних навчально-наукових установах «Академія фінансового управління» Мінфіну України та «Інститут економіки і прогнозування» НАНУ, в Академії державного управління при Президенті України, а також в Інституті вищої кваліфікації Київського національного торговельно-економічного університету МОН України, ініціатором створення і першим директором якого був професор В.Ф. Столяров. Але головне – це відсутність власного досвіду та нових знань управлінців не компенсувалось технологією обов'язкового прийняття й виконання рішень органами загальнонаціональної і регіональної влади на науковій основі.

Таблиця 1

**Динаміка перших 10-ти місць рейтингової оцінки ІРЛР адміністративних областей України
у 2004-2017 роках (в т.ч. згідно Методики 2012 року – чисельник
та згідно методики 2001 року – знаменник)***

Області	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Закарпатська	1	1	1	1	1	2	3	3	2	5	3	4	3	4
	4	6	7	8	9	12	8	9	–	–	–	–	–	–
АР Крим	2	5	2	2	3	3	5	9	6	4	–	–	–	–
	7	9	9	16	8	5	7	8	–	–	–	–	–	–
Львівська	3	4	3	8	6	5	7	4	4	3	4	3	4	2
	6	8	5	10	10	16	12	18	–	–	–	–	–	–
Полтавська	4	2	5	7	12	9	9	5	9	8	9	9	9	6
	5	5	4	4	6	6	6	5	–	–	–	–	–	–
Чернівецька	5	6	9	5	5	1	2	2	3	2	2	2	2	1
	11	24	12	17	14	18	14	12	–	–	–	–	–	–
Київська	6	10	16	11	4	6	4	7	7	7	6	8	13	8
	12	12	13	7	4	4	4	4	–	–	–	–	–	–
Харківська	7	3	4	3	2	4	1	1	1	1	1	1	5	3
	3	3	3	2	3	3	3	3	–	–	–	–	–	–
Дніпропетровська	8	8	8	12	9	11	13	15	14	15	12	13	11	7
	20	11	15	12	17	14	13	16	–	–	–	–	–	–
Тернопільська	9	9	18	17	14	10	11	12	17	10	8	7	6	5
	16	15	19	15	11	11	10	11	–	–	–	–	–	–
Черкаська	10	13	10	4	8	7	6	8	16	11	14	14	16	9
	8	10	10	9	12	15	11	12	–	–	–	–	–	–

* Складено за матеріалами [6, с. 37;23, с. 8].

Результативність та ефективність державотворення в Україні суттєво підвищилась би також на засадах узгодження завдань та індикаторів Цілей Розвитку Тисячоліття (ЦРТ) на період 2000-2015 роки з індикаторами оцінки складових та в цілому Індексу Регіонального Людського Розвитку (ІРЛР) [5].

Тобто в минулому діюча система державного управління не була налаштована як на генерацію та запозичення нових оригінальних ідей, так й на реалізацію прикладних рекомендацій вітчизняної гуманітарної науки.

Ідеї та рекомендації щодо розробки і затвердження Національної і Регіональної програм людського розвитку, як провідних ланок Державних програм і Регіональних планів соціально-економічного розвитку, державного та місцевих бюджетів, якими передбачалось не тільки лікування соціальних хвороб Донбасу, а й заходи з їх профілактики, були оприлюднені у 2006 році в передвиборчій програмі Блоком безпартійних «Сонце» (рух «Єдина родина», О.М. Ржавський, м.Красний луч, Луганська область), а також в газеті «Зоря Донбасу» (В.Ф. Столяров, м. Свердловськ, Луганська область). Ці ж пропозиції містились і в 2014 році в передвиборчій програмі Руху «Україна – Єдина країна».

Десять років тому (у 2008 році) в Києві товариством «Знання» за рекомендаціями МОН України були видані дві книги з фінансів, в яких були викладені два однакових розділи «Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання».

Перша книга – навчальний посібник «Фінанси. Курс для фінансистів» – була підготовлена фахів-

цями Харківського державного університету харчування і торгівлі МОН України за редакцією к.е.н., професора В.І. Осіпова.

Друга книга – підручник, присвячений 40-річчю Тернопільського національного економічного університету МОН України за редакцією д.е.н., професора С.І. Юрія, д.е.н., професора В.М. Федосова.

Протягом десяти років розвитку положень бюджетного федералізму сприяли монографічні дослідження, які передбачались паспортами магістерської освітнянської програми 8.03050801 «Фінанси і кредит» та наукової спеціальності для кандидатських і докторських дисертацій за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит».

Не розкриваючи зміст однакових розділів вказаних книг, констатуємо, що вони за сутністю співпадають з наступним авторським стислим визначенням бюджетного федералізму в унітарній державі, який полягає в регламентації таких масштабів фінансової самодостатності органів регіональної влади та місцевого самоврядування щодо оцінки та прогностичних розрахунків джерел і обсягів місцевих фінансів на основі бюджетно-фіскальної децентралізації за доходами, які визначені, виходячи з видаткових повноважень в соціально-економічному розвитку. Видаткові повноваження мають відповідати обсягу надходжень.

Регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування, не очікуючи вказівок і контрольних цифр від органів загальнонаціональної влади, самостійно аналізують варіанти власних фінансових можливостей в базовому, звітному та плановому пе-

ріодах (як мінімум у трирічному вимірюванні) й на підставі соціальних нормативів (не нижче рівня мінімальних соціальних потреб і галузевих стандартів надання послуг населенню – освітня та медична субвенція, кошти на соціальний захист і соціальне забезпечення) самостійно приймають рішення щодо реалізації Місцевих цільових програм і Планів заходів з реалізації Регіональних стратегій.

Впровадження бюджетного федералізму націлено, з одного боку, на забезпечення фінансових потреб кожної територіальної громади відповідно до її економічної спроможності з мобілізацією внутрішньо-регіональних резервів, а, з іншого боку, – на забезпечення соціальної рівності в отриманні населенням конституційно гарантованих державою публічних послуг в кожному районі.

Але, на жаль, положення бюджетного федералізму не були усвідомлені помічниками народних депутатів та керівників Верховної Ради й Уряду, фахівцями Мінфіну, Мінекономрозвитку та Міністерства освіти і науки України для їх практичного використання.

Вісім років тому (у 2011 році) Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління» і Український університет фінансів та міжнародної торгівлі Мінфіну України надрукували наукове видання колективу авторів «Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України» (за заг. ред. Ф.О. Ярошенко, наук. ред. – від. вик. проекту В.Ф. Столяров) [7].

В Передмові коментаря «Наукові основи подальшого розвитку та вдосконалення концептуальних положень оновленого Бюджетного Кодексу України» були розкриті провідні елементи методичного забезпечення соціально-адекватного менеджменту: система національних цінностей; складові девізу ЕКСПО-2005 «Мудрість природи» (Матриця природи, Мистецтво життя, Розвиток екоспільнот); сутність та зміст категорій «Рівень життя», «Стандарт життя», «Якість життя» та структурно-відтворювального підходу до розмежування видаткових повноважень центральних та місцевих органів влади в соціально-економічних процесах адміністративно-територіальних утворень держави; визначення категорій «регіональні фінанси» та «збалансоване управління сталим розвитком держави», а також індикаторів регіонального людського розвитку.

Передмова до «Науково-практичного коментаря до Бюджетного кодексу України», науковими рецензентами якого виступили д.е.н., професор А.Т. Ковальчук, чл.-кор. НАНУ Е.М. Лібанова, д.е.н. К.В. Павлюк, д.е.н., професор І.Г. Манцуоров, д.е.н., професор В.С. Найдюнов, була надіслана керівництву Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Мінекономрозвитку України, Міністерству фінансів України, Міністерству освіти і науки України.

Реакції – ніякої, крім зацікавленості у травні 2013 року Міністра МОН України Дмитра Табач-

ника, який виявив бажання, щоб обґрунтування стратегічних індикаторів підвищення освіченості населення України на основі прогнозних розрахунків Індексу людського розвитку (ІЛР) здійснював державний ВНЗ, а не приватний Інститут.

В Передмові було запропоновано включити до складу фінансових нормативів бюджетної забезпеченості при плануванні видатків місцевих бюджетів (державне управління; освіта; охорона здоров'я; соціальний захист і соціальне забезпечення; культура і мистецтво; фізична культура і спорт) додатково фінансові нормативи бюджетного забезпечення гарантованих послуг житлово-комунального господарства та засобів масової інформації (до глави 13 «Загальні положення», у статті «Фінансові нормативи бюджетної забезпеченості»).

Крім того в Передмові було рекомендовано розробити «Основні положення щодо впровадження відповідальності вищих органів державної і місцевої влади та органів місцевого самоврядування за недофінансування за нормативами бюджетної забезпеченості Національних та Регіональних програм людського розвитку» (до Розділу V «Контроль за дотриманням бюджетного законодавства та відповідальність за порушення бюджетного законодавства») [7, с. 26-27].

Наведені пропозиції і рекомендації націлені на встановлення фінансових нормативів бюджетування соціальних послуг від визначеної законодавством потреби, а не від обсягу фінансових ресурсів, які Мінфін України разом з Головними розпорядниками бюджетних коштів на освітню та медичну субвенцію та соціальний захист і соціальне забезпечення вважають за можливе виділення на забезпечення цих потреб.

Передмова включає рекомендації до відповідних розділів і глав Бюджетного кодексу України (2010 р.), достатніх для розробки Національної і Регіональних програм людського розвитку, які після доопрацювання в Інституті фізичної економіки ім. С.А. Подолинського були направлені електронною поштою народним депутатам бюджетного комітету та керівникам відповідних фракцій Верховної Ради України 7-го скликання.

Таким чином не тільки фундаментальні, а й прикладні ініціативні методичні положення та практичні пропозиції на основі науково-аналітичних напрацювань українських вчених економістів не тільки не враховувались різними гілками влади, а навіть ігнорувались, бо не співпадали з порадами із зовні.

В Україні продовжувала формуватись така система державного управління, яка не була зорієнтована на впровадження нових вітчизняних ідей, кращих за нав'язуваний зарубіжний досвід й яка не враховувала історичну практику власного минулого. Навпаки мали місце принизливо імперські нахили впливу загальнонаціональної влади на регіональну, що продемонструвало введення економічної бло-

кади (включаючи водно-енергетичні складові) спочатку по відношенню до АР Крим, а потім й до Українського Донбасу.

Крім того, замість законодавчо визначеної управлінської категорії «Голова обласної державної адміністрації» вживається термін «Губернатор», наче це є колишній монархічний розподіл території нашої держави російським царським урядом. Або в умовах децентралізації нав'язується термін «Префект» для цієї ж посади, на французький манер, тому що агент впливу стажувався у Франції.

«Сила правительства держится на невежестве народа, и оно знает это и потому всегда будет бороться против просвещения» – підкреслював більше 200 лет тому назад Лев Николаевич Толстой. – **«Пора нам понять это».**

Але склалося враження, що в усі роки незалежності нашої держави, як і в царській Росії, наведене визначення «Сили Уряду» усвідомлено використовувалося. Окремі керівники загальнонаціональної влади після Революції гідності 2013-2014 років, не розуміючи своєї провини щодо відсутності власної духовності, висловлювали стосовно населення Українського Донбасу, який визнали раковою пухлиною, такі словосполучення, що принижували людську гідність: «ватники», «бандити», «совки», «неповноцінні», «без генетики», «мрази».

Тобто начебто це населення приречене лише до того способу і укладу життя, яке їм визначено усіма більш свідомими вищими гілками влади, заснованої на невігластві (невежестве), на упередженні (предрассудках), на зажерливості (алчности), а також на неусвідомленні, але активно освоєні в останнє п'ятиріччя нав'язані пропагандою ознаки і характеристики русофобії.

Окремі народні депутати й керівники вищих органів законодавчої, виконавчої та представницької загальнонаціональної влади на додаток до перелічених надуманих хворобливих пороків населення Українського Донбасу у своїй публічній діяльності або у прийнятих рішеннях постійно використовували начебто у гуманітарних намірах як до українського народу, що є україномовним та рускоязычним, так само і до його взаємовідносин з російським народом:

– провокаційний популізм, який ґрунтується на протиставленні інтересів широких верств населення інтересам еліти (тобто риторику, що апелює до простих людей, їхніх надій, страхів, незадоволення життям);

– неприкритий цинізм як нігілістичне ставлення до людської культури (тобто відверто зневажливе відношення до загальноприйнятих норм моралі, етики, стосовно того, що має загальне визнання і повагу);

– тотальне ханжество як показної форми благочестя та набожності (тобто явної або тайної невірності ідеям, що сповідуються);

– відверту брехню як умисного або неумисного введення в оману (тобто твердження того, що не є істинним).

Замість популістсько-емоційних гасел «Якщо куля в лоб, то куля в лоб», «Я з ганьбою жити не буду», «Хто не скаче, той москаль», «Прощай, немытая Россия, страна рабов, страна господ...», «... а дети Донбасса будут сидеть в подвалах», «Ми підемо іншим шляхом», «Стадіон, так стадіон», доцільним було б брати на озброєння девізи «Покаяння та людяність», «Повага та історична справедливість», «Мир та дружба» або «Гармонія та порядок» за прикладом нового імператора Японії Нарухіто (початок правління з 1 травня 2019 року).

Необхідно визнати, що кінцевим результатом ринкових перетворень в Українському Донбасі без проведення конструктивного економічного та культурного всеобучу широких верств населення стала його соціальна стратифікація як результат поділу населення на вищі й нижчі класи, що привело до громадсько-військового конфлікту з органами загальнонаціональної влади, керівники якої постійно змінювались під виглядом розвитку демократії та свободи на підставі довготривалих зовнішніх впливів в логістиці Міжнародного геополітичного бізнесу.

При радянській владі, в системі соціалістичного господарювання, яка використовувала адміністративно-командну планову економіку, шахтарі отримували гаряче харчування безпосередньо на робочих місцях під землею; а тепер вони під землею тижнями страйкують з вимогами виплати боргів по заробітній платі навіть на підконтрольній Україні території Західного Донбасу. Це стало наслідком того, що перехід від планової до ринкової, тобто до невідомої для населення, економіки відбувався за порадами та рекомендаціями зарубіжних експертів та консультантів за участю вітчизняних агентів впливу як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівні.

В плановій економіці узгодженість взаємодії підрозділів системи вуглезбуту з банківськими установами забезпечувалась надходженням грошових коштів з 10 до 12 годин наступного ранку за відвантажене шахтами вугілля до 18-ої години попереднього дня.

Тобто в сучасних умовах визріла необхідність принципового перегляду української моделі олігархічно-партійного й кланово-кумівського капіталізму з його рейдерським механізмом перерозподілу власності та результатів праці трудових колективів. Стала наявною потреба використання на практиці положень соціально адекватного менеджменту для налагодження узгодженої взаємодії загальнонаціональної і регіональної гілок влади. Це – гнучкий інструмент досягнення синхронізації за ієрархією та у часі автономних і спільних зусиль різних гілок влади в управлінні соціально-економічним розвитком регіонів.

Треба постійно, безперервно навчатись, вчитись і ще раз вчитись, тому що пізнання істини відбувається тільки через переосмислення реальної практики життя. Історичний досвід використання планової системи управління народним господарством узагальнений на Всесвітній конференції, яка була присвячена 50-річчю першого п'ятирічного плану, був запозичений провідними країнами світу. Доцільно й Україні переосмислити власний досвід державного планування та програмно-цільового прогнозування, запозичивши його здобутки.

Необхідно кожному управлінцю взяти за девіз настанову, яка викладена в якості епіграфа статті: «Навчатися – це духовно, тому що знання руйнують невігластво (невежество), упередження (предрасудки), зажерливість (алчність)».

2. Стислий аналіз викликів та намірів їх подолання.

Український Донбас включає Луганську і Донецьку області, які межують з Донбасом Російської Федерації на державному кордоні з Ростовською областю Південного федерального округу Росії. В умовах планової, адміністративно-командної системи управління народним господарством статистичні спостереження та науково-аналітичні дослідження проводились, як правило, саме за таким розподілом території Донбасу колишнього СРСР.

Закриття в середині та у другій половині 90-х років минулого століття шахт Українського Донбасу та передача об'єктів їх соціальної сфери на баланс місцевих органів влади (за наполегливими порадами закордонних радників та консултантів, хоча втрати на їх утримання склали 5-6% від собівартості вугілля) призвів до виникнення вахтові трудової міграції українських шахтарів до російських шахт Ростовської області. Крім того, на Луганщині та Донеччині почали відкриватись, так звані «копанки» для нелегального вуглевидобутку без державного технічного нагляду за безпекою праці шахтарів та без державного фінансового контролю за реалізацією вугілля.

Впровадження методом «шокової терапії», без поетапного експериментальної апробації з врахуванням регіональних складових ментальних характеристик українського соціуму, англо-саксонської моделі ринкової економіки на Українському Донбасі з наступним її викривленням поглибленням за усі роки незалежності нашої держави призвело до негативної динаміки соціальної структури суспільства, до його соціальної стратифікації – диференціації населення на вищі і нижчі класи [1, с. 346].

В Луганській і Донецькій областях почали гостро проявлятися ознаки тяжких соціальних хвороб: соціальної ексклюзії (розмежування груп населення з нерівними можливостями): соціальної мімікрії (приховування з метою виживання істинної системи ціннісних орієнтацій та справжніх намірів);

соціальної поляризації (високий рівень економічної і соціальної нерівності) [1, с. 340,341, 343].

В соціальній структурі населення Українського Донбасу з'явилися невігласні й упереджені генетичні ополченці-козачки як патріоти свого краю, неосвічені безробітні активісти як блудні ініціатори безладу й бандитизму, деморалізовані віджимом бізнесу підприємці, ідейно модна молодь, україномовні та рускоязычні пенсіонери. Доречно нагадати, що до 19-20 років минулого століття частина території Луганської і Донецької області були землями Війська Донського, в столиці якого – м. Новочеркаськ – в 1962 році відбувся виступ трудящих і населення проти свавілля радянської влади, пов'язаного з різким і значним підвищенням цін на продукти харчування. Виступ був придушений силами військових. Цей випадок свідчить про вільнолюбний характер місцевого населення, наявність загостреного почуття соціальної справедливості.

Тобто на теренах Українського Донбасу реально виникли передумови для сепаратизму, які загальнонаціональна влада не визнала і почала розглядати як терористичні сепаратистські утворення, а не як ностальгічно омріяні форми виживання й відновлення соціальної справедливості їхніми мешканцями, що вже під впливом нової загальнонаціональної влади 2014 року почали на фоні матеріального зубожіння втрачати морально-історичні цінності свого минулого, поточного та майбутнього буття.

Саме ця частина населення Українського Донбасу у 2014 році стала активним ополченням, зорієнтованим на російські зарплати і російські пенсії як у анексованому півострові Крим.

Якщо сепаративні настрої населення в АР Крим вже були реалізовані шляхом проведення місцевого референдуму щодо виходу півострова зі складу України, то сепаративний заколот Українського Донбасу можливо було об'єктивно очолити шляхом проведення термінових перемовин щодо встановлення в межах бюджетного федералізму гарантій фінансових нормативів бюджетної забезпеченості соціально-економічного розвитку Луганської і Донецької областей з їх збереженням в територіальній єдності з усіма областями нашої держави. Органам загальнонаціональної влади необхідно було спрацювати на випередження активістів створення народних республік в Українському Донбасі.

Протягом одного покоління відбувся перехід від усталеного способу й укладу життя в адміністративно-командній системі управління народним господарством з плановою дисципліною в отриманні соціальних гарантій та послуг до ринкової економічної розрухи з вказаними негативними соціальними наслідками. Стала наявною девіантна поведінка окремих громадян та їх груп, яка не відповідала загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувалось порушення цих норм та виникнення нових соціальних хвороб – бомжування, безробіття, пияцтво, наркоманія, проституція та інші.

Можливо, що для таких базових галузей промисловості Українського Донбасу як вугільна, гірничорудна, металургійна, хімічна, а також для металообробки та машинобудування впровадження умов вільного ринку повинно було на деякий час передбачати планову, адміністративно-договірну (а не адміністративно-командну) систему господарювання як проміжний еволюційний етап до вільної ліберальної економіки.

Замість прискорення економічної лібералізації національного господарства доцільним було б поширення та поглиблення його «соціально-економічної ліберманізації» за ідеями відомого харківського професора Овсія Лібермана. Він був «головним конструктором» господарської реформи в 1966-1970 роках минулого століття, яка мала успіх, завдячуючи усвідомленню трудящими та всім населенням її положень. Господарсько-економічні експерименти та реформи в плановій економіці не повинні були погіршувати рівень та якість життя радянських людей [8, с. 73-88].

В умовах переходу до ринкової економіки державний фінансовий контроль за формуванням і використанням прибутку приватними підприємствами, організаціями і фірмами повинен бути більш жорстким, ніж за планової економіки з елементами аудиту ефективності.

Впевнені, що досягненню конституційної справедливості в Українському Донбасі буде сприяти з'ясування, усвідомлення та усунення соціальних розбіжностей в житті різних верств населення та їх девіантної поведінки щодо вказівок і рішень загальнонаціональної влади, які не завжди ґрунтувались на духовно-моральних засадах православних християнських цінностей, насамперед «не вбий», та на врахуванні регіональних складових найважливіших ментальних характеристик українського соціуму.

На наше переконання досягти цього можливо завдячуючи використанню результатів ретроспективного соціального аналізу динаміки Індексу регіонального людського розвитку Луганської і Донецької областей, яка передувала 2013-2014 рокам, а також стратегічному виміру та проектуванню ІРЛР, що надасть можливості оволодіння методами соціально адекватного менеджменту для обґрунтування його бажаного рівня та оптимальної структури обумовлюючих складових.

В загальній частині Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, яка була затверджена рішенням Уряду від 6 серпня 2014 року № 385 (за підписом А.П. Яценюка) констатується про те, що події які відбулися з початку 2014 року на території півострова Крим та південно-східних регіонах України, є наслідком прорахунків та недоліків державної внутрішньої та зовнішньої політики, в тому числі, і політики регіонального розвитку [9].

Відстала технологічна база та багатофункціональність промисловості Донецької і Луганської областей, сировинний характер експорту продукції та

орієнтація його переважно на російський ринок консервувала недосконалу структуру економіки, залежність від зовнішнього ринку, зокрема енергетичних ресурсів.

Державна промислова політика, що базувалась на наданні преференцій окремим територіям та підприємствам вугільної та металургійної промисловості, не сприяла підвищенню конкурентоспроможності зазначених регіонів. Політика місцевих органів влади призвела до закритості регіональних ринків та фактичної їх інтегрованості до російського ринку.

В результаті, крім економічних проблем зазначених регіонів, на фоні відносно високого рівня середньої заробітної плати порівняно з іншими областями, зросли внутрішньо-регіональні диспропорції щодо розвитку інфраструктури, надання послуг населенню у сфері освіти, культури, охорони здоров'я та навколишнього природного середовища та інші.

Розвивались в основному обласні центри, а шахтарські та сільські території занепадали. Наслідком зазначених тенденцій стало значне розшарування населення за рівнем доходів, безробіття, соціальне незадоволення мешканців регіону, створення підґрунтя для проявів сепаратизму.

Наведені констатації необ'єктивні: невміння органів загальнонаціональної влади забезпечити ефективний стратегічний виробничий і соціальний розвиток регіону перекладено на провину органів регіональної влади щодо їх орієнтації на російський ринок.

Крім того, не наведені факти того, що Луганська і Донецька області в рейтинговій оцінці ІРЛР протягом 2003-2013 років займали останні місця серед 24 областей, АР Крим та м. Київ й м. Севастополь. Приріст числового значення ІРЛР Луганської області за період з 2004 по 2013 рік склав 16,8% проти 6,0% по Донецькій області і 11,0% по Україні в цілому.

Якщо співвідношення значення ІРЛР Луганської області з значенням ІРЛР України у 2013 році склало 0,98 проти 0,93 у 2004 році, то аналогічне співвідношення значень ІРЛР Донецької області й України зменшилось з 1,01 до 0,96.

На наше переконання це стало наслідком передачі об'єктів соціальної інфраструктури та соціальної сфери з балансу промислових підприємств регіону на баланс місцевих органів влади для формування комунальної власності.

Саме ці обставини взимку 2008 року призвели до техногенної катастрофи в м. Алчевськ Луганської області з тяжкими наслідками для екології та людськими втратами.

Специфіка діяльності підприємств вугільної та металургійної промисловості передбачає обов'язкову державну фінансову підтримку, як правило дотацію, для підтримки середньорічної виробничої потужності.

Середня заробітна плата робітників цих галузей визначається часткою регіону у ВВП держави (18-20%).

Необхідно наголосити на невиконанні розпорядження Уряду від 13 березня 2013 року № 208-р «Про затвердження плану заходів на 2013-2016 роки щодо реалізації Стратегії реформування системи надання соціальних послуг» (за підписом **М.Я. Азарова**). Насамперед мова йде про необхідність своєчасного затвердження 15 державних стандартів соціальних послуг, якими визначено зміст, обсяг, норми, нормативи, умови та порядок надання соціальних послуг, показники якості їх надання [10].

Впевнені, що своєчасне, починаючи з 2006 року розроблення Національної і Регіональних програм людського розвитку та використання інтегрального Індексу регіонального людського розвитку в якості критерію ефективності регіональної політики з врахуванням положень бюджетного федералізму не призвело б до такої негативної констатації динаміки соціальної структури населення Українського Донбасу у 2014 році як її стратифікації.

Затверджуючи Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року, Кабінет Міністрів України постановою від 06.08.2014 року №385 зобов'язав Мінрегіон України разом з іншими центральними та місцевими органами влади забезпечити у шестимісячний строк розроблення Плану заходів з реалізації Стратегії (*тобто до 06.02.2015 року*) [9].

Планом заходів на 2015-2017 рр. з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, який був затверджений постановою Кабінету Міністрів України 07 жовтня 2015 року № 821 (*за підписом А.П. Яценюка; але на сім місяців пізніше встановленого строку*), передбачалося розроблення та подання на розгляд Уряду проекту акту Кабінету Міністрів України щодо порядку та методики обрахування Індексу конкурентоспроможності регіонів (ІКР) та Індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР) та розрахунку їх прогнозних значень на період до 2020 року (*в строк до 01 жовтня 2016 року*) [11, п.13].

Але цей захід не був виконаний ні за змістом ні за строками. Натомість, **через рік після встановленого терміну його виконання**, 20 грудня 2017 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову №1029 «Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» (*за підписом В.Б. Гройсмана*), якою затвердив спрощені Порядок та Методики проведення розрахунку ІКР і ІРЛР [12].

При цьому, наприклад, якщо Планом заходів на 2015-2017 рр. передбачувалося розробити Порядок і Методику для здійснення прогнозних розрахунків ІРЛР, то постановою Уряду від 20 грудня 2017 року – тільки для узагальнених аналітичних розрахунків фактичних значень ІРЛР по адміністративним областям (за спрощеною схемою оцінки з розміщенням, як інформаційної довідки, на сайті Мінрегіону

України без використання в коротко-, середньо- та довгостроковому стратегічному плануванні чи в оперативному управлінні).

Узгодження положень проекту Постанови Уряду з цих питань відбулось 13 квітня 2017 року в Мінрегіоні України. Авторами статті була презентована методика прогнозування ІРЛР за 6-ю блоками з 33-ма показниками, яка пройшла апробацію в Хмельницькій ОДА при розробці «Регіональної програми людського розвитку Хмельниччини у 2016-2020 роках» [13-14]. Але вона не була прийнята до уваги Мінрегіоном України, тому що була підготовлена без грантового фінансування іноземними фондами та вітчизняними кураторами.

Тобто, на виклик часу щодо розробки методичного забезпечення статистичного виміру та прогнозу ІРЛР для проектного регулювання його складових Мінрегіоном України був передбачений але не здійснений відповідний намір.

Крім того, постановою Уряду від 07 жовтня 2015 року № 821 за підписом А.П. Яценюка при затвердженні Плану заходів на 2015-2017 рр. з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року стратегічні індикатори оцінки результативності їх виконання були наведені з урахуванням прогнозних значень тільки на 01 січня 2017 року, *тобто фактично на один 2016 рік* [11].

Нажаль, індикатори оцінки результативності виконання завдань у 2015-2017рр. не були визначені по таких заходах як: відновлення безпеки життєдіяльності та економічна реабілітація Донецької та Луганської областей; захист національних інтересів та недопущення порушень конституційних прав громадян України на тимчасово окупованих частинах цих областей; створення умов для розв'язання нагальних проблем переселенців; створення умов для зміцнення зв'язків між регіонами та громадами, а також розвиток прикордонних територій.

Натомість, стратегічні індикатори розвитку адміністративних областей були доведені Урядом для ОДА **на три місяці пізніше** (07 жовтня 2015 року) і, як ми вже відмітили, з прогнозними розрахунками – тільки на 2016 рік. Тобто, виконуючи попередні постанови Уряду, ОДА та Облради не мали реального часу й не спромоглися врахувати ці індикатори при приведенні Регіональних стратегій розвитку у відповідність як з Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, так і при розробці Планів заходів з їх реалізації на 2015-2017 роки.

Головними причинами відсутності узгодженості управлінських рішень і стратегічних вказівок Уряду у 2014 році у просторі та часі можна вважати наступне.

По-перше, відсутність власного досвіду державотворення Мінрегіоном України, якому були передані повноваження від Мінекономрозвитку України щодо методичного керівництва розробленням Ре-

гіональних стратегій розвитку і Планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки їх кінцевої результативності (в тому числі з використанням відповідного держзамовлення на його своєчасне виконання).

По-друге, відсутність підпорядкованого відомчо-галузевого (по регіональному сектору національної економіки) наукового закладу або агенції та їх філій, які б упереджено розробляли б відповідне інформаційно-методичне забезпечення та здійснювали прогностичні розрахунки. Центральний апарат міністерства з цим не впорався.

Постановою Уряду від 21 липня 2006 року № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» на Мінекономрозвитку і торгівлі були покладені завдання з координації в межах його повноважень діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади з розроблення та виконання планів заходів щодо реалізації Стратегії (за підписом Ю.І. Єханурова, який в свій час був аспірантом і захистив кандидатську дисертацію в ЕНДІ Держплану України) [15].

Постановою Уряду від 16 листопада 2011 року № 1186 (за підписом М.Я. Азарова) Міністерству регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарства було доручено забезпечити методичне супроводження підготовки регіональних стратегій розвитку [16].

Тобто наявна відсутність усвідомлення Урядами України потенційних можливостей вітчизняної економічної науки, структури якої безпосередньо підпорядковувались відповідним міністерствам. Не кажучи вже про постановку відповідним замовлень на наукові дослідження та обов'язкового впровадження їх результатів.

Слід особливо відмітити той факт, що постанова Уряду від 21 липня 2006 року №1001 [15], схваливши стратегічне завдання «Створення інституційних умов для регіонального розвитку», визначила систему показників узгодження діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо розвитку регіонів (табл. 2).

Таблиця 2

Система показників узгодження діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо розвитку регіонів

№ з/п	Показники	№ з/п	Показники
1	Загальний індекс діяльності депресивності центральних і регіонів місцевих органів	13	Загальний рівень захворюваності населення (туберкульоз, ВІЛ/СНІД, розлади психіки та поведінки, зловякісні новоутворення)
2	Обсяг доходів виконавчої влади та місцевих бюджетів у органів місцевого розрахунку на одну самоврядування щодо особу розвитку регіонів	14	Кількість інвалідів у розрахунку на 1 тис. осіб
3	Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників	15	Забезпеченість громадян житлом
4	Рівень бідності	16	Рівень забезпечення житлового фонду водовідведенням, каналізацією, центральним опаленням, газом, гарячим водопостачанням
5	Кількість дітей, які отримують державну допомогу, її середній розмір	17	Розподіл населення за освітою (за даними перепису населення 2001 року)
6	Кількість малозабезпечених громадян, які отримують державну допомогу, її середній розмір	18	Частка населення віком 19 років і старше, що не має вищої освіти
7	Кількість непрацездатних громадян з мінімальними доходами, яким призначена цільова грошова допомога, її середній розмір	19	Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб
8	Кількість сімей, яким призначені субсидії для відшкодування оплати житлово-комунальних послуг, їх питома вага у загальній кількості сімей	20	Кількість фізичних осіб, зайнятих підприємницькою діяльністю, у розрахунку на 10 тис. осіб
9	Рівень зайнятості та безробіття серед осіб віком 15-70 років, визначений за методологією МОП	21	Обсяг роздрібного товарообороту на одну особу
10	Чисельність економічно неактивного населення у працездатному віці, у тому числі осіб віком до 35 років	22	Державні капітальні інвестиції у розвиток депресивних територій
11	Кількість зареєстрованих безробітних, які отримують допомогу з безробіття	23	Обсяг державної фінансової підтримки для розвитку підприємництва на депресивних територіях
12	Коефіцієнт смертності дітей віком до 1 року	24	Обсяг міжнародної технічної допомоги, що спрямовується на подолання депресивності територій

Наведені показники в більшості своїй співпадають з показниками оцінки ІРЛР (див. табл. 3), тому вони відображають інформаційне забезпечення соціально-адекватного менеджменту при взаємодії органів загальнонаціональної і регіональної влади.

Крім того, доцільно визнати, що планово-аналітичний рівень Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку, затверджений Постановою Уряду 16 листопада 2011 року №1186 (за підписом М.Я. Азарова) [16] в науково-методичному вимірі вище Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів, що був затверджений постановою Уряду 11 листопада 2015 року № 932 (за підписом А.П. Яценюка) [17].

На відміну від Порядку 2015 року Порядок 2011 року включав 6 додатків:

1. Характеристика сильних та слабких сторін регіонів.
2. Перелік та характеристика внутрішніх (ендогенних) факторів розвитку регіонів.
3. Характеристика можливостей і загроз зовнішніх (екзогенних) факторів розвитку регіонів.
4. Перелік та характеристика проектів та завдань.
5. План реалізації проектів та виконання завдань.
6. Показники реалізації Стратегії.

Саме в додатку 6 за кожною стратегічною ціллю визначались заходи зі строками виконання та відповідальним виконавцем з визначенням обсягів і джерел фінансування та очікуваними результатами.

В свій час в системі Мінекономрозвитку України біля 70 років діяв Економічний науково-дослідний інститут (ЕНДІ), 50-річчя якого відзначалось за участі Петра Порошенка як міністра Мінекономрозвитку України, а в Національній академії наук України (НАН України) – 100-річна Рада з вивчення продуктивних сил України (РВПС, що була створена ще всесвітньовідомим українським вченим Володимиром Івановичем Вернадським), які були головними науковими закладами в державі з питань розробки регіональної політики та методичного забезпечення її реалізації на базі генеральних схем і комплексних планів економічного і соціального розвитку регіонів (адміністративних районів і адміністративних областей).

В плановій адміністративно-командній системі управління народним господарством середньо- та довгострокові загальнодержавні рішення приймалися на основі наукових доробок та рекомендацій цих установ, які на теперішній час знищені. Ліквідовані також Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України (академік Ю.М. Пахомов) та Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі (спочатку Мінфіну, а

згодом Міносвіти України; доктори наук, професори О.О. Покришук та В.Д. Гвоздецький).

На кафедрі фінансів, грошового обігу і кредиту цього ВНЗ (д.е.н., професор В.Ф. Столяров) було підготовлено Передмову «Наукові основи подальшого розвитку та вдосконалення концептуальних положень оновленого Бюджетного кодексу України» та другу редакцію узагальнених науково-практичних коментарів (2010-2011 роки).

Але нові органи загальнонаціональної влади у 2014 році передали Академію фінансового управління, у складі якої діє Науково-дослідний фінансовий інститут, з підпорядкування Мінфіну України до Міністерства освіти і науки України. І це в умовах фіскально-бюджетної децентралізації і необхідності своєчасної розробки фінансових нормативів забезпечення соціальних нормативів і норм та галузевих стандартів складових людського розвитку.

Тобто якби потенціал та підпорядкування перелічених Інститутів та ВНЗ був збережений, то можливо була б завершена своєчасна доробка інформаційно-методичного забезпечення соціально-адекватного менеджменту в узгодженій взаємодії органів загальнонаціональної та регіональної влади.

Саме тому, в сучасних умовах менеджмент стратегічного виміру та проектування ІРЛР потребує подальшого удосконалення і розвитку за своєю суттю та змістом, та ще й обов'язкового методичного впровадження в систему державного стратегічного планування для здійснення відповідних прогностичних розрахунків. Отримані результати доцільно буде використовувати для визначення пріоритетів подальшого соціально-економічного розвитку (в тому числі і людського розвитку) в усіх регіонах України.

У Глобальному Звіті з людського розвитку 1993 року Україна входила до складу країн з високим рівнем людського розвитку (таких країн було 55) і посідала 45 місце зі 174 країн і територій.

У 2013 році до групи країн з високим рівнем людського розвитку входило 54 країни (поряд із 47 країнами з надзвичайно високим рівнем людського розвитку). Україна займала 83 місце зі 187 країн і територій (значення ІЛР склало 0,734). У цьому році за ІЛР Білорусь займала 53 місце (0,786), а Російська Федерація – 57 місце (значення ІЛР – 0,778).

Україна за даними Державної служби статистики у 2014 році (з початку бойових дій на Українському Донбасі) погіршила свій результат на п'ять позицій порівняно з 2013 роком але поліпшила його на дві позиції у 2015 році зайнявши 81 місце серед 188 країн і територій світу.

Індекс людського розвитку України за 2013 рік склав 0,734 і був нижче середнього значення для країн із високим рівнем людського розвитку (0,735) і середнього для країн Європи та Центральної Азії (0,738).

У 2016 році за Індексом людського розвитку Україна посіла 84 місце, а у 2017 році – 88 місце серед 188 країн і територій світу.

Актуалізації дослідження сприяло також прийняття Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України 03 квітня 2017 року № 275-р (за підписом В.Б. Гройсмана) і яким передбачено наступне досягнення такого ключового показника ефективності розвитку людського капіталу як Індекс людського розвитку – входження України в 2020 році до 50-ти кращих країн при одночасному зменшенні рівня смертності на 10 відсотків та рівня бідності (ОЕСР) – на 15 відсотків [18].

Крім того, «Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» визначено, що за глобальним індексом конкурентоспроможності, який розраховує Всесвітній економічний форум (WEF), Україна ввійде до 40 кращих держав світу [19].

У 2019 році напередодні чергових виборів Президента України один з претендентів на цей пост – лідер партії “Основа” Сергій Олексійович Тарута – наголошував наступне: “Протягом останніх трьох років ООН констатує відсутність прогресу в Україні щодо розвитку людського капіталу. Наша країна зараз опинилась на 88-й позиції зі 189 країн світу, на одному рівні з Еквадором, Перу та Колумбією. Всі європейські держави – набагато вище.

Моя висока мета – підняти Україну в топ-25 країн світу за Індексом людського розвитку. Прийшов час в центр державної політики поставити загальнолюдські цінності” [20, с. 3].

Стратегічна ціль С.О. Тарути та його команди – топ-30; входження України до складу провідних економічних держав передбачено стратегією економічного зростання нашої держави – Доктриною збалансованого розвитку “Україна – 2030”, яка створена вченими економістами і бізнес спільнотою.

Підсумовуючи викладене, необхідно констатувати наступні сутність та зміст подальшого цілеспрямованого дослідження.

На виконання постанови Уряду від 11 листопада 2015 року № 932 «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» має місце наявна потреба в стратегічному прогнозуванні ІРЛР та соціально-економічному проектуванні його складових для використання [17]:

– по-перше, при уточненні Планів заходів на 2018-2020 рр. з реалізації Регіональних стратегій на період до 2020 року;

– по-друге, при розробці нових Регіональних стратегій розвитку адміністративних областей на періоди до 2027 та 2030-го років;

– по-третє, при розробці Планів заходів з їх реалізації на період до 2027 року – на три роки (пер-

ший етап: 2021-2023 рр.) та на чотири роки (другий етап: 2024-2027 рр.);

– по-четверте, для досягнення адаптованих для України 7 Цілей Розвитку Тисячоліття на період до 2015 року (для тих регіонів, де вони не досягнуті) та декілька з 17-ти Цілей Сталого Розвитку людства на період до 2030 року [21].

3. Оцінка методів виміру та тенденцій регіонального людського розвитку.

Україна першою з держав Центральної та Східної Європи, а також серед країн-членів СНД прийняла Концепцію людського розвитку як органічну складову Концепції сталого розвитку в глобальному та національному вимірі та як основу цивілізаційного прогресу.

Програми розвитку ООН (ПРООН) з 1990 року щорічно публікують свої Глобальні Звіти про людський розвиток, а розрахунки Індексу людського розвитку (ІРЛР) для України були вперше включені у Глобальний Звіт з людського розвитку 1993 року. На тому етапі Україна посідала 45 місце і була віднесена ПРООН до країн з високим рівнем людського розвитку.

Національний звіт про людський розвиток в Україні, підготовлений під егідою ПРООН, вперше було підготовлено у 1995 році з наступною публікацією один раз на два роки.

На національному рівні Індeksi людського розвитку (ІЛР) обчислювались згідно з методикою ПРООН за даними про стан здоров'я, рівень освіти і добробут населення. Характеристику здоров'я надавав показник середньої очікуваної тривалості життя при народженні, освіти – показники писемності дорослого населення і охоплення навчанням (шкільним і післяшкільним) відповідних його вікових груп, добробуту – обсяг ВВП за паритетом купівельної спроможності в розрахунку на душу населення.

$$ІЛР = \sqrt[3]{(І_{СЗ} * І_{ОН} * І_{РЖ})} \quad (1)$$

де $І_{СЗ}$ – індекс стану здоров'я населення;

$І_{ОН}$ – індекс освіченості населення;

$І_{РЖ}$ – індекс рівня життя.

Але аналіз концепції та методів обчислення ІРЛР та накопичення досвіду їх практичного використання у 1995-1998 роках привели фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України до висновку про їх неповноту в контексті досягнення обґрунтованості в прийнятті коректних рішень щодо вдосконалення державної регіональної політики. Крім того, як підкреслювали фахівці Державної служби статистики України, вимірювання регіональних відмінностей рівня людського розвитку в межах окремої країни за методикою ПРООН викликало низку методологічних та організаційно-інформаційних проблем, пов'язаних з особливостями національної статистики.

В зв'язку з цими обставинами виникла необхідність у розробці національної методики виміру Індексу людського розвитку на регіональному рівні, яка б забезпечувала об'єктивність порівнянь соціально-економічного розвитку регіонів України.

Цей виклик часу був подоланий завдяки розробці Національної методики розрахунку ІРЛР,

яка була затверджена Спільною Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України в 2001 році (№182/76 від 05.04.2001 р. та 14.03.2001 р.) [22]. Національна методика передбачала визначення узагальнюючих індикаторів дев'яти основних аспектів регіонального людського розвитку (табл. 3):

Таблиця 3

Система показників оцінки Індексу регіонального людського розвитку з адміністративно-територіального поділу України в 1999-2011 роках

№ з/п за наскрізною нумерацією	№ з/п в групах за аспектами	Показники за складовими частинами людського розвитку
1	2	3
	1.	Демографічний розвиток регіонів України
1.	1.1.	коефіцієнт смертності немовлят, ‰
2.	1.2.	коефіцієнт перинатальної смертності, ‰
3.	1.3.	середня очікувана тривалість життя населення при народженні (без диференціації за статтю), років
4.	1.4.	середня очікувана тривалість життя населення при досягненні 15 років (без диференціації за статтю), років
5.	1.5.	середня очікувана тривалість життя населення при досягненні 45 років (без диференціації за статтю), років
6.	1.6.	середня очікувана тривалість життя населення при досягненні 65 років (без диференціації за статтю), років
7.	1.7.	сальдо міграції, тис. осіб
8.	1.8.	коефіцієнт інтенсивності міграції, ‰
	2.	Розвиток регіональних ринків праці регіонів України
9.	2.1.	рівень економічної активності (міське населення), ‰
10.	2.2.	рівень безробіття за методологією Міжнародної організації праці (міське населення), ‰
11.	2.3.	рівень зайнятості (міське населення), ‰
12.	2.4.	середня тривалість пошуку роботи (міське населення), місяців
13.	2.5.	питома вага працюючих в умовах неповного робочого дня (тижня) у загальній чисельності зайнятих, ‰
14.	2.6.	питома вага працівників, які перебували в адміністративних відпустках, в загальній чисельності зайнятих, ‰
15.	2.7.	частка працюючих в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, в загальній чисельності зайнятих, ‰
16.	2.8.	співвідношення рівнів зареєстрованого безробіття та визначеного за методологією МОП, коефіцієнт
17.	2.9.	плинність робочої сили, ‰
	3.	Матеріальний добробут населення регіонів України
18.	3.1.	середня заробітна плата, грн.
19.	3.2.	середня пенсія, грн.
20.	3.3.	середні сукупні витрати в розрахунку на умовно дорослого, грн.
21.	3.4.	співвідношення сукупних витрат та доходів, ‰
22.	3.5.	різниця між грошовими витратами та доходами, грн.
23.	3.6.	середній дохід від особистого підсобного господарства, грн.
24.	3.7.	частка грошових доходів у сукупних, ‰
25.	3.8.	рівень бідності, ‰
26.	3.9.	глибина бідності, ‰
27.	3.10.	коефіцієнт Джині
28.	3.11.	купівельна спроможність середньодушового доходу, кількість мінімальних споживчих кошиків, які можна придбати на цю суму за регіональними цінами
29.	3.12.	забезпеченість приватними автомобілями, кількість автомобілів у розрахунку на 100 сімей

Продовження табл. 3

1	2	3
	4.	Умови проживання населення регіонів України
30.	4.1.	щільність населення, осіб на 1 км ²
31.	4.2.	рівень урбанізації, %
32.	4.3.	забезпеченість житлом, м ²
33.	4.4.	частка населення, що проживає у містах з чисельністю понад 100 тис., %
34.	4.5.	питома вага житла з водогоном у містах, %
35.	4.6.	питома вага житла з каналізацією у містах, %
36.	4.7.	питома вага житла з центральним опаленням у містах, %
37.	4.8.	питома вага житла з газом у містах, %
38.	4.9.	питома вага житла з водогоном у сільській місцевості, %
39.	4.10.	питома вага житла з каналізацією у сільській місцевості, %
40.	4.11.	питома вага житла з центральним опаленням у сільській місцевості, %
41.	4.12.	питома вага житла з газом у сільській місцевості, %
42.	4.13.	щільність автомобільних доріг
43.	4.14.	кількість місць у санаторіях, в розрахунку на 10 тис. осіб
44.	4.15.	кількість лікарняних ліжок, в розрахунку на 10 тис. осіб
45.	4.16.	планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів, кількість відвідувань на 10 тис. осіб
46.	4.17.	кількість телефонів, в розрахунку на 100 сімей
47.	4.18.	кількість таксофонів, в розрахунку на 10 тис. осіб (міські поселення)
48.	4.19.	кількість таксофонів, в розрахунку на 10 тис. осіб (сільська місцевість)
49.	4.20.	обсяг місцевого телемовлення, годин на добу
	5.	Освіта населення регіонів України
50.	5.1.	охоплення дітей дошкільними закладами, %
51.	5.2.	охоплення дітей початковою освітою, %
52.	5.3.	охоплення дітей та підлітків базовою середньою освітою, %
53.	5.4.	охоплення дітей та підлітків повною середньою освітою, %
54.	5.5.	чисельність студентів ВНЗів I-II рівня акредитації, на тис. осіб віком 15-23 роки
55.	5.6.	чисельність студентів ВНЗів III-IV рівня акредитації, на тис. осіб віком 17-23 роки
56.	5.7.	середня тривалість навчання, років
57.	5.8.	частка осіб із вищою освітою в населенні старше 25 років, %
	6.	Стан та охорона здоров'я населення регіонів України
58.	6.1.	рівень травматизму, пов'язаного з виробництвом (осіб на 1000 працюючих), %
59.	6.2.	середня тривалість перебування хворого у стаціонарі, днів
60.	6.3.	питома вага дітей до 2 років, охоплених щепленням проти дифтериту, %
61.	6.4.	питома вага дітей до 2 років, охоплених щепленням проти коклюшу, %
62.	6.5.	питома вага дітей до 2 років, охоплених щепленням проти поліомієліту, %
63.	6.6.	питома вага дітей до 2 років, охоплених щепленням проти кору, %
64.	6.7.	питома вага новонароджених, охоплених щепленням проти туберкульозу, %
65.	6.8.	індекс умовного здоров'я населення регіону
66.	6.9.	забезпеченість населення лікарями, чисельність лікарів усіх спеціальностей у розрахунку на 10 тис. осіб
67.	6.10	забезпеченість населення послугами швидкої медичної допомоги, кількість станцій швидкої медичної допомоги в розрахунку на 100 тис. осіб.
	7.	Соціальне середовище регіонів України
68.	7.1.	коефіцієнт злочинності
69.	7.2.	питома вага тяжких злочинів у загальній кількості, %
70.	7.3.	кількість померлих від навмисного самоушкодження, у розрахунку на 100 тис. населення
71.	7.4.	кількість хворих з вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу, у розрахунку на 100 тис. населення
72.	7.5.	кількість хворих на розлади психіки та поведінки внаслідок уживання алкоголю (алкоголізм і алкогольні психози), що взяті на облік з метою лікування і реабілітації, у розрахунку на 100 тис. населення

1	2	3
73.	7.6.	кількість хворих на розлади психіки та поведінки внаслідок уживання наркотичних та інших (крім алкоголю) психоактивних речовин (наркоманії і токсикоманії), що взяті на облік з метою лікування і реабілітації, у розрахунку на 100 тис. населення
74.	7.7.	питома вага безробітних у міській місцевості, які не мають роботи більше 1 року, %
75.	7.8.	співвідношення розлучень та шлюбів, разів
76.	7.9.	питома вага народжених поза шлюбом, %
77.	7.10.	кількість ДТП, у розрахунку на 100 км доріг
78.	7.11.	заборгованість по виплаті заробітної плати, грн. у розрахунку на 1 працівника
	8.	Екологічна ситуація регіонів України
79.	8.1.	кількість промислових токсичних відходів у сховищах, тонн в розрахунку на 1 км ²
80.	8.2.	викиди сірки, кг сірчаного ангідриду в розрахунку на 1 км ²
81.	8.3.	викиди азоту, кг окислів азоту в перерахунку на NO ₂ на 1 км ²
82.	8.4.	викиди шкідливих речовин від пересувних джерел забруднення, кг на 1 км ²
83.	8.5.	кількість важких металів у стічних водах, кг на 1 км ²
84.	8.6.	питома вага скинутої неочищеної води в загальному її обсязі, %
	9.	Фінансування людського розвитку у регіонах України
85.	9.1.	видатки місцевих бюджетів на освіту, грн. на 1 особу
86.	9.2.	видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я, грн. на 1 особу
87.	9.3.	видатки місцевих бюджетів на соціальний захист, грн. на 1 особу
88.	9.4.	трансферти Державного бюджету, грн. на 1 особу
89.	9.5.	питома вага видатків на освіту в сукупних соціальних видатках місцевого бюджету, %
90.	9.6.	питома вага видатків на охорону здоров'я в сукупних соціальних видатках місцевого бюджету, %
91.	9.7.	питома вага видатків на соціальний захист у сукупних соціальних видатках місцевого бюджету, %
92.	9.8.	співвідношення трансфертів Державного бюджету з соціальними витратами місцевих бюджетів

Складено за матеріалами [22, с. 9-19, 28,30].

- 1) демографічний розвиток (8 показників);
- 2) розвиток ринку праці (9 показників);
- 3) матеріальний добробут населення (12 показників);
- 4) умови проживання населення (20 показників);
- 5) рівень освіти населення (8 показників);
- 6) стан та охорона здоров'я (10 показників);
- 7) соціальне середовище (11 показників);
- 8) екологічна ситуація (8 показників);
- 9) фінансування людського розвитку (8 показників).

На субнаціональному (регіональному) рівні в Україні з 1999 року почали розраховувати ІРЛР за адміністративно-територіальним устроєм держави: по 24 адміністративним областям, АР Крим, м. Кієву і м. Севастополю.

Методологія розрахунків ІРЛР також ґрунтувалась на мінімальному наборі показників, які відображали ключові можливості у забезпеченні всього процесу людського розвитку на даній території: прожити довге й здорове життя (вимір – довголіття);

набути, розширювати й оновлювати знання (вимір освіченість); мати доступ до засобів існування, що забезпечують гідний рівень життя (вимір – матеріальний рівень життя).

Національна методика розрахунку ІРЛР забезпечила виконання методологічно коректних співставлень як за інтегральними значеннями ІРЛР, так і за кожним з дев'яти індексів окремих аспектів людського розвитку, індикаторами яких була відповідна система показників. При цьому комплексний підхід до характеристики регіональних особливостей людського розвитку забезпечувався побудовою інтегрального індексу людського розвитку за схемою, яка передбачала процес в три етапи відповідно до 3-х рівневої ієрархічної системи показників: вихідні, проміжні та узагальнюючі.

Розрахунки ІРЛР за цим алгоритмом дозволили побудувати єдину шкалу, на якій у ранговому порядку розміщуються всі регіони України. Конкретне значення інтегрального індексу (або індексів, що характеризують окремі аспекти людського розвитку) не мали економічної інтерпретації. Важливим стало

лише місце, яке належало кожному конкретному регіону на єдиній для всієї України шкалі.

Це стало найбільш важливим для формування державної регіональної політики та визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку кожного регіону та держави в цілому.

Державна служба статистики України, починаючи з 1999 року стала видавати щорічний статистичний бюлетень «Регіональний людський розвиток» з розрахунками ІРЛР за всіма 9-ю аспектами людського розвитку в розрізі адміністративно-територіального устрою України.

За результатами рейтингової оцінки ІРЛР в 2011 році (яка в останнє мала місце за 9 основними аспектами регіонального людського розвитку) Державною службою статистики України було виділено 3 групи регіонів [23, с. 5]:

– **регіони-лідери**, які за результатами розрахунку Індексу людського розвитку посідали перших 5 місць;

– **регіони основної групи** (18 регіонів), які за результатами розрахунку Індексу людського розвитку займали з 6 по 23 місце;

– **регіони-аутсайди**, які за інтегральними розрахунками займали 4 останніх місця – з 23 по 27.

Перше місце з великим відривом – за даними 1999-2011 років – упевнено займав м. Київ, якому належали перші позиції за інтегральними індексами демографічного розвитку, матеріального добробуту, умов проживання населення, рівня освіти та фінансування людського розвитку.

Наступне – друге місце – належало м. Севастополю (перше місце за розвитком ринку праці та охороною здоров'я, друга позиція – за демографічним розвитком, рівнем освіти та умовами проживання населення, високі місця за фінансуванням людського розвитку та матеріальним добробутом).

Третє місце посідала Харківська область: друга позиція у рейтингу за розвитком ринку праці, третя – за рівнем освіти; досить високі місця за рівнем матеріального добробуту, умовами проживання та охороною здоров'я. Але за абсолютними показниками індексу їх домінування було не таким виразним, як позиція м. Києва (0,674).

Полтавська область займала 4 місце за індексом фінансування людського розвитку та мала відносно великі значення за оцінкою інших блоків. Слід зазначити, що область практично не мала складових, які суттєво негативно впливали на її розвиток.

Київська область входила до п'ятірки лідерів за індексами демографічного розвитку, матеріального добробуту, умов проживання, освіти та фінансування людського розвитку. Негативними сторонами у загальному індексі регіону було соціальне середовище та розвиток ринку праці.

На протилежному фланзі рейтингової шкали розмістились Донецька (27 місце), Луганська (26 місце) та Житомирська (25 місце) області, які по-

мітно відставали за Індексом людського розвитку від більшості регіонів України.

Слід також зазначити, що за ті останні роки спостережень значно погіршилися позиції Вінницької (з 2005 року 21-26 місце) та Житомирської (25 місце у 2010 році – найнижча позиція за всі роки розрахунків) областей, які на єдиній шкалі інтегрального індексу регіонального людського розвитку в 2011 році не набагато випереджали аутсайдерів – Донецьку та Луганську області Українського Донбасу.

Незважаючи на досить високий рівень матеріального добробуту (2 місце серед усіх регіонів) та високі показники на ринку праці (5 місце), у 2011 році Донецька область продовжувала займати останнє місце в Україні у рейтингу за ІРЛР. Найбільш болючими для Донецької області залишалися проблеми поліпшення демографічної ситуації (26 і 23 місця), умов проживання населення (26 і 24 місця) та стан навколишнього природного середовища (27 місця) – табл. 4.

У 2010-2011 роках Луганська область входила до трійки аутсайдерів за аспектами демографічного розвитку (22 і 25 місця), умов проживання населення (24 і 26 місця), рівня освіти (26 і 25 місця). Незадовільними для області були індекси природного середовища (22 і 21 місця) та соціальної сфери (21 і 20 місця) – табл. 4.

Логічно стверджувати, що динаміка показників-дестимуляторів регіонального людського розвитку в Донецькій та Луганській областях

обумовлювало та формувала виникнення і розповсюдження основних видів девіантної поведінки індивідів і соціальних груп, у першу чергу, економічної злочинності, моніторинг якої здійснюють органи правоохоронної системи (Міністерство внутрішніх справ України, прокуратура, судові органи), а також алкоголізму і наркоманії, самогубств і проституції та інших деструктивних соціальних явищ.

Необхідно наголосити, що гострі проблеми соціально-економічного розвитку Донецької області визначались насамперед несприятливою екологічною ситуацією. Стан навколишнього середовища регіону став одним з головних чинників, який характеризував проблеми демографічного розвитку – низьку тривалість життя і високі показники смертності немовлят і перинатальної смертності.

В області мав місце високий рівень професійних захворювань шахтарів, металургів, працівників хімічної галузі. На незадовільну оцінку також впливав низький рівень умов проживання: висока щільність населення накладалась на низьку забезпеченість житлом і його комфортність, недостатність лікарняних ліжок і станцій швидкої допомоги.

У Луганській області ситуація також характеризувалась незадовільними показниками умов проживання населення – облаштованістю житла, щіль-

Таблиця 4

Індекси та рейтинги індексів аспектів людського розвитку в регіонах та Індекс регіонального людського розвитку у 1999-2011 рр. по Луганській і Донецькій областях Українського Донбасу

Регіони	Роки	Демографічний Розвиток		Розвиток ринку праці		Матеріальний добробут		Умови проживання населення		Рівень освіти		Стан та охорона здоров'я		Соціальне середовище		Екологічна ситуація		Фінансування людського розвитку		Індекс регіонального людського розвитку		
		індекс	Рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	
І	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
	ОБЛАСТІ СХІДНОЇ УКРАЇНИ																					
	Луганська область	1999	0,303	23	0,463	25	0,354	23	0,233	23	0,251	27	0,626	15	0,418	27	0,826	23	0,353	21	0,422	27
		2000	0,156	26	0,413	24	0,413	22	0,231	23	0,286	27	0,643	14	0,426	27	0,807	24	0,331	14	0,412	27
		2001	0,177	25	0,383	25	0,430	14	0,247	21	0,263	27	0,645	15	0,392	27	0,820	22	0,367	12	0,413	27
		2002	0,123	27	0,415	24	0,525	6	0,239	23	0,227	27	0,402	26	0,392	27	0,805	23	0,403	9	0,390	27
		2003	0,163	27	0,472	17	0,514	6	0,223	22	0,261	27	0,513	20	0,395	27	0,812	23	0,398	13	0,414	26
		2004	0,121	27	0,466	22	0,569	3	0,231	22	0,234	27	0,576	17	0,382	27	0,690	24	0,340	24	0,400	27
		2005	0,160	25	0,530	24	0,508	4	0,240	21	0,229	27	0,615	5	0,461	23	0,640	23	0,353	16	0,412	26
		2006	0,142	26	0,533	18	0,534	5	0,227	24	0,216	27	0,609	21	0,492	20	0,671	21	0,297	24	0,412	26
		2007	0,139	26	0,551	16	0,541	4	0,222	24	0,235	27	0,637	18	0,486	20	0,616	21	0,380	16	0,420	25
2008		0,163	25	0,517	20	0,526	6	0,216	23	0,238	27	0,658	15	0,442	21	0,615	23	0,455	19	0,421	26	
2009		0,148	24	0,668	18	0,527	6	0,217	24	0,280	26	0,640	16	0,416	25	0,651	22	0,398	20	0,433	26	
2010	0,202	22	0,620	16	0,464	8	0,210	24	0,313	26	0,633	8	0,426	21	0,624	22	0,398	18	0,428	25		
2011	0,22	25	0,615	17	0,533	6	0,194	26	0,306	25	0,593	7	0,447	20	0,628	21	0,411	18	0,434	26		
Донецька область	1999	0,297	25	0,610	8	0,484	8	0,261	17	0,347	25	0,53	23	0,566	14	0,465	26	0,453	7	0,440	26	
	2000	0,176	25	0,655	4	0,519	6	0,249	21	0,401	25	0,548	25	0,541	18	0,511	26	0,504	5	0,450	26	
	2001	0,131	27	0,558	9	0,517	4	0,264	18	0,374	25	0,546	25	0,462	25	0,497	26	0,516	5	0,425	26	
	2002	0,135	26	0,566	7	0,560	2	0,255	20	0,280	26	0,525	18	0,481	21	0,543	26	0,496	5	0,421	26	
	2003	0,177	25	0,605	8	0,585	2	0,249	20	0,268	26	0,374	26	0,496	20	0,532	26	0,486	6	0,413	27	
	2004	0,128	26	0,589	10	0,665	2	0,237	21	0,268	26	0,506	23	0,500	17	0,474	26	0,436	7	0,418	26	
	2005	0,192	23	0,670	3	0,500	5	0,238	22	0,272	26	0,490	20	0,488	18	0,337	26	0,451	6	0,397	27	
	2006	0,217	23	0,659	4	0,545	4	0,238	22	0,285	26	0,556	23	0,489	21	0,274	27	0,349	15	0,397	27	
	2007	0,160	25	0,656	5	0,574	3	0,227	22	0,319	21	0,579	21	0,483	21	0,143	27	0,437	7	0,392	27	
	2008	0,183	24	0,618	9	0,580	2	0,213	25	0,317	21	0,574	24	0,460	20	0,213	27	0,507	11	0,401	27	
	2009	0,090	26	0,686	15	0,540	4	0,208	26	0,372	17	0,550	24	0,470	20	0,345	27	0,463	12	0,408	27	
2010	0,134	26	0,723	5	0,558	2	0,206	26	0,394	18	0,464	24	0,468	19	0,269	27	0,445	14	0,401	27		
2011	0,238	23	0,673	10	0,583	3	0,202	24	0,432	12	0,535	12	0,484	18	0,275	27	0,451	15	0,426	27		

Складено за матеріалами [23, с. 26-28].

ністю доріг і телефонізації. На низький рівень освіти впливав низький рівень охоплення дітей початковою і базовою середньою освітою. У регіоні спостерігалась незадовільна демографічна ситуація: негативний показник міграції і низька середня очікувана тривалість життя, високий рівень професійних захворювань і захворювань на туберкульоз.

Тобто, визначальними факторами показників-дестимуляторів регіонального людського розвитку в Донецькій і Луганській областях слід вважати стан навколишнього природного середовища, правоохоронної системи та системи охорони здоров'я, нерозвиненість регіональних ринків праці.

Саме ці фактори ґрунтувались на деструктивній культурі окремих верств місцевого населення і суперечили морально-етичним і духовно-гуманітарним нормам національної системи цінностей.

На наше переконання саме національна система цінностей України призвана була забезпечити збереження та розвиток різноманіття індивідуальних особливостей населення кожного регіону та його моральних засад: духовності і освіченості, історичної спадщини і територіальної цілісності, звичаїв і традицій, культури і світогляду, мирного менталітету та етнічних цінностей.

Саме тому, національна система цінностей у країні повинна бути спрямована на досягнення взаємообумовленого діалектично спорідненого та емерджентного розвитку регіонів держави як єдиного органічного цілого – «Наша країна – єдина родина!»

Слід наголосити про наявну відсутність прямої залежності рейтингу регіонів України за ІРЛР від його місця за аспектом «Фінансування людського

розвитку». Так, Донецька область за цим аспектом протягом 1999-2010 років з 27-ми місць п'яте місце займала 3 рази, шосте місце – 2 рази, сьоме – 3 рази, а рейтинг області за ІРЛР залишався практично незмінним: 26-27 місце.

Львівська область навпаки, займаючи за аспектом фінансування людського розвитку практично останні місця у другій десятці регіонів, за ІРЛР у 1999-2010 роках займала п'яте місце – 2 рази, сьоме восьме і дев'яте місце – по 1 разу, десяте місце – 3 рази.

Економічна злочинність в регіонах України характеризувалась наявністю осередків їх виникнення та розповсюдження. За даними Міністерства внутрішніх справ України в 2010-2011 роках такими осередками логічно було вважати Луганську, Донецьку, Одеську та Дніпропетровську області.

Загалом, для територіальної диференціації економічної злочинності в розрізі регіонів України характерна ідентична тенденція, як і у випадку загальної злочинності: кількість злочинів у розрахунку на 10 тис. населення зростало в напрямку з Північного заходу на Південний схід. Причому більш високим рівнем економічної злочинності порівняно з сусідніми регіонами характеризувалися Львівська, Житомирська та Вінницька області (у 2011 році), Львівська, Одеська області, АР Крим (у 2012 році) [24].

У 2012 році рішенням Президії НАН України та колегії Державної служби статистики України №123 від 13 червня було затверджено нову Методику вимірювання регіонального людського розвитку в Україні [25, табл. 5].

Таблиця 5

Система показників оцінки Індексу регіонального людського розвитку в Україні з 2012 року*

№ з/п за наскрізною нумерацією	№ з/п в блоках за показниками	Блоки та показники	Характер впливу на людський розвиток	Стандартне значення	Вага
1	2	3	4	5	6
		1. Відтворення населення			
1	1.1	Сумарний коефіцієнт народжуваності	Стимулятор	2,1	0,1426
2	1.2	Дитяча смертність (смертність дітей у віці до 5 років), %	Дестимулятор	1,6	0,1956
3	1.3	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	Стимулятор	82,0	0,2834
4	1.4	Ймовірність чоловіків дожити від 20 до 65 років	Стимулятор	0,7500	0,2160
5	1.5	Ймовірність жінок дожити від 20 до 65 років	Стимулятор	0,9500	0,1624
		2. Соціальне становище			
6	2.1	Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення)	Дестимулятор	400	0,2186
7	2.2	Кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу (на 100 тис. населення)	Дестимулятор	40,0	0,2210

1	2	3	4	5	6
8	2.3	Кількість хворих із вперше встановленим діагнозом алкоголізму і алкогольних психозів, розладу психіки та поведінки внаслідок вживання наркотиків та інших психоактивних речовин (на 100 тис. населення)	Дестимулятор	50,0	0,1778
9	2.4	Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (на 100 тис. дітей у віці 0-17 років)	Дестимулятор	400	0,1708
10	2.5	Коефіцієнт підліткової народжуваності (кількість дітей, народжених дівчатами у віці 15-17 років, на 10 тис. дівчат відповідного віку)	Дестимулятор	6,0	0,0728
11	2.6	Кількість померлих від навмисного самоушкодження (на 100 тис. населення)	Дестимулятор	7,0	0,1390
		3. Комфортне життя			
12	3.1	Забезпеченість житлом у міських поселеннях (загальна площа на 1 особу), кв. м	Стимулятор	25,0	0,2455
13	3.2	Питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованою каналізацією та водовідведенням у сільській місцевості, %	Стимулятор	55,0	0,1804
14	3.3	Питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованим газопостачанням або підлоговою електроплитою у сільській місцевості, %	Стимулятор	100,0	0,1534
15	3.4	Інтегральний показник стану навколишнього середовища	Стимулятор	1,000	0,2239
16	3.5	Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів (на 10 тис. населення)	Стимулятор	300,0	0,1176
17	3.6	Обсяг реалізованих населенню послуг (на 1 особу)	Стимулятор	3,0	0,0792
		4. Добробут			
18	4.1	Рівень бідності за відносним критерієм (питома вага населення, еквівалентні сукупні витрати якого не перевищують 75 % медіанного рівня), %	Дестимулятор	11,0	0,2842
19	4.2	Питома вага домогосподарств які робили заощадження, або купували нерухомість, %	Стимулятор	55,0	0,1298
20	4.3	Кількість мінімальних продуктових коштів, які можна придбати за середньо-душовий дохід	Стимулятор	3,75	0,2747
21	4.4	Валовий регіональний продукт (на 1 особу)	Стимулятор	2,00	0,1658
22	4.5	Питома вага домогосподарств, які мають всі товари тривалого користування базового набору (телевізор, холодильник, пральна машина), %	Стимулятор	100,0	0,1454
		5. Гідна праця			
23	5.1	Рівень зайнятості населення (частка зайнятих серед населення 18-65 років), %	Стимулятор	85,0	0,1596
24	5.2	Рівень безробіття (частка безробітних серед населення 18-65 років), %	Дестимулятор	4,0	0,1926
25	5.3	Частка працівників, які отримують зарплату менше 1,5 прожиткових мінімумів, %	Дестимулятор	15,0	0,2127

Закінчення табл. 5

1	2	3	4	5	6
26	5.4	Частка працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, %	Дестимулятор	10,0	0,1489
27	5.5	Співвідношення середньої заробітної плати до мінімальної, одиниць	Стимулятор	4,0	0,1560
28	5.6	Рівень охоплення соціальним страхуванням (частка застрахованих осіб у зайнятому населенні), %	Стимулятор	90,0	0,1303
6. Освіта					
29	6.1	Чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 3-5 років, %	Стимулятор	99,9	0,1057
30	6.2	Охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку (6-18 років), %	Стимулятор	99,9	0,2733
31	6.3	Частка осіб із освітою не нижче рівня «базова вища» серед населення 25 років і старше, %	Стимулятор	65,0	0,2094
32	6.4	Середня тривалість навчання осіб віком 25 років і старше, років	Стимулятор	15,0	0,2445
33	6.5	Середній бал за результатами зовнішнього незалежного оцінювання (по всіх предметах)	Стимулятор	180	0,1671

* Методика вимірювання регіонального людського розвитку / НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи; Мінекономрозвитку і торгівлі України; Державна служба статистики України. Київ, 2012.

Можливо це було здійснено для зміни поглядів світової спільноти на жалюгідний стан промислово-розвинутого Українського Донбасу в контексті людського розвитку або для його поглинання як потенційного конкурента за логістикою Міжнародного геополітичного бізнесу.

В усякому разі органи загальнонаціональної влади не прийняли жодного рішення щодо покращення рейтингової оцінки людського розвитку в Луганській і Донецькій областях.

До алгоритму розрахунку регіонального індексу людського розвитку було включено 33 показники, які були об'єднані у 6 блоків відповідно до основних аспектів людського розвитку (табл. 5):

- 1) відтворення населення (п'ять показників);
- 2) соціальне становище (шість показників);
- 3) комфортне життя (шість показників);
- 4) добробут (п'ять показників);
- 5) гідна праця (шість показників);
- 6) освіта (п'ять показників).

Вибір показників для нової Методики вимірювання регіонального людського розвитку було здійснено з використанням наступних 7 принципів [25, с. 16].

1. Придатність для щорічних розрахунків.
2. Забезпеченість наявною інформацією Державної служби статистики України.
3. Забезпечення надійності оцінок на регіональному рівні.
4. Відповідність специфіці проблем людського розвитку в Україні (диференціація окремих показників за віком, статтю та типом місцевості).

5. Однозначність трактування щодо впливу на людський розвиток.

6. Відсутність високої кореляції між окремими показниками.

7. Достатність статичної та динамічної варіації. Згідно нової Методики виміру регіонального людського розвитку процедури розрахунків ІРЛР складаються з п'яти етапів [25, с. 21]:

- 1) нормування показників;
- 2) калібрація показників;
- 3) визначення ваг показників у блоках;
- 4) розрахунок індексу по кожному блоку показників;
- 5) розрахунок інтегрального індексу регіонального людського розвитку.

Нормування здійснюється за формулою (1) для показників-стимуляторів та за формулою (2) для показників-дестимуляторів:

$$Z_{ijr} = \frac{x_{sjr}}{x_{st ij}}, \quad (2)$$

$$Z_{ijr} = \frac{x_{st ij}}{x_{ijr}}, \quad (3)$$

де Z_{ijr} – нормоване значення j -го показника у i -му блоці показників по r -му регіону;

x_{ijr} – фактичне значення j -го показника у i -му блоці показників по r -му регіону;

$x_{st ij}$ – стандартне значення j -го показника у i -му блоці показників;

i – номер блоку показників ($i = 1, 2, \dots, 6$);

j – номер показника у i -му блоці показників ($j = 1, \dots, ik$);

ik – кількість показників у i -му блоці показників;
 r – регіон ($r = 1, \dots, 25$).

Згідно Методики, стандартні значення показників визначаються експертним шляхом з урахуванням таких чинників:

- розмах варіації та середнє значення показника по регіонах;
- тенденції зміни показника за 2004-2010 роки;
- необхідність зменшення впливу процедури стандартизації на подальші розрахунки в середині блоку.

Стандартне значення є постійним протягом дії цієї методики.

Експериментальні перерахунки регіонального людського розвитку за новою методикою були здійснені починаючи з 2004 року. За результатами рейтингової оцінки ІРЛР Державною службою статистики України в 2012 році за шістьма основними аспектами регіонального людського розвитку були отримані такі результати по Українському Донбасу у складі Луганської і Донецької областей (табл. 6).

Таблиця 6

Співставлення рейтингових оцінок ІРЛР Луганської і Донецької областей за Методиками виміру регіонального людського розвитку 2001 та 2012 років

Регіон	Роки	Ранг на єдиній для всієї України шкалі	
		Методика 2001 року	Методика 2012 року
Луганська область	2004	27	24
	2005	26	22
	2006	26	23
	2007	25	23
	2008	26	20
	2009	26	20
	2010	25	18
	2011	26	20
	2012	26	11
	2013	26	16
Донецька область	2004	26	11
	2005	27	14
	2006	27	12
	2007	27	13
	2008	27	16
	2009	27	19
	2010	27	21
	2011	27	18
	2012	27	12
2013	27	20	

Рівень та динаміка показників ІРЛР Луганської області за новою Методикою виміру регіонального людського розвитку не суттєво покращило її розташування на шкалі єдиній для всієї України у порівнянні з розташуванням Донецької області (табл. 7).

Відповідно до нової Методики виміру ІРЛР перше місце у продовж 2004-2008 років займала Закарпатська область, яка посідала перші позиції за інтегральним індексом комфортного проживання, до складу якого входив Інтегральний показник стану навколишнього середовища.

Доцільно відмітити, що господарська діяльність Закарпатській області здійснювалась в умовах положень Вільної економічної зони (див. табл. 1).

У 2010-2015 роках перше місце в рейтинговій оцінці ІРЛР адміністративних областей України займала Харківська область, а друге – Чернівецька. Найбільш стабільною виглядали Львівська область, яка з року в рік чередувала третє та четверте місце, Київська – 7 місце та Полтавська – 9 місце (див. табл. 1).

Натомість зменшення переліку аспектів регіонального людського розвитку, які вимірювались у

попередній Методикі для аналізу і прогнозування з дев'яти до шести, а переліку показників з 92 до 33 не тільки знизили, на наше переконання, об'єктивність його вимірювання, та ще й зменшили рівень державного контролю та регулювання насамперед екологічної ситуації в Українському Донбасі.

Саме екологічний стан навколишнього природного середовища Українського Донбасу продовжував бути джерелом професійних та соціальних хвороб населення в Луганській і Донецькій областях.

Механізм штрафів за забруднення землі, води і повітря практично не діяв в повному обсязі, а перехід до комплексного природокористування здійснювався надто повільно.

Незважаючи на зменшення кількості і робочого часу діяльності підприємств вугільної, металургійної та хімічної промисловості в умовах переважання процесів сільгоспєвроінтеграції та зменшення традиційних зв'язків їх кооперації, шкідливі викиди в навколишнє природне середовище продовжують мати місце поза визначених екологічних норм і нормативів. Зміна методів вимірювання регіонального людського розвитку, на наш погляд, не повинна

Таблиця 7

Динаміка складових Індексу регіонального людського розвитку Українського Донбасу у 2004-2013 рр.*

Роки	Блок 1 «Відтворення населення»		Блок 2 «Соціальне середовище»		Блок 3 «Комфортне життя»		Блок 4 «Добробут»		Блок 5 «Гідна праця»		Блок 6 «Освіта»		ІРЛР	
	Стандартизовані калібровані значення	Ранг	Стандартизовані калібровані значення	Ранг	Стандартизовані калібровані значення	Ранг	Стандартизовані калібровані значення	Ранг	Стандартизовані калібровані значення	Ранг	Стандартизовані калібровані значення	Ранг	Сума	Ранг
Луганська область														
2004 р.	0,5768	23	0,3055	24	0,4940	20	0,4417	12	0,5824	12	0,7705	9	3,1709	24
2005 р.	0,5626	23	0,3625	23	0,4977	18	0,5189	9	0,6045	12	0,7894	9	3,3356	22
2006 р.	0,5725	25	0,3361	25	0,5107	15	0,4806	15	0,6183	12	0,7982	6	3,3164	23
2007 р.	0,5777	24	0,3274	24	0,5082	18	0,4998	16	0,6439	11	0,7771	14	3,3342	23
2008 р.	0,5855	24	0,3238	25	0,5230	18	0,6170	9	0,6383	12	0,8004	8	3,4880	20
2009 р.	0,6201	24	0,3230	25	0,5209	18	0,6032	9	0,5887	10	0,7976	13	3,4536	20
2010 р.	0,6394	24	0,3425	24	0,5244	18	0,6392	6	0,5778	10	0,8112	9	3,5344	18
2011 р.	0,6490	23	0,3569	23	0,5276	18	0,5903	9	0,6036	8	0,8408	2	3,5682	20
2012 р.	0,6616	21	0,3681	21	0,5669	18	0,7387	4	0,5971	9	0,8341	7	3,7665	11
2013 р.	0,6700	20	0,3520	23	0,5496	18	0,7056	4	0,5973	9	0,8301	11	3,7046	16
Донецька область														
2004 р.	0,5573	25	0,3324	21	0,4405	24	0,6210	1	0,6744	2	0,8118	1	3,4375	11
2005 р.	0,5606	24	0,3661	22	0,4520	23	0,6061	2	0,6978	2	0,8330	1	3,5157	14
2006 р.	0,5787	23	0,3612	22	0,4695	23	0,5917	4	0,7156	2	0,8383	1	3,5550	12
2007 р.	0,5640	25	0,3509	20	0,4576	24	0,6182	4	0,7483	1	0,8551	1	3,5940	13
2008 р.	0,5812	25	0,3512	21	0,4654	23	0,6279	8	0,7067	5	0,8678	1	3,6001	16
2009 р.	0,6029	25	0,3576	20	0,4597	25	0,6130	8	0,6204	8	0,8333	1	3,4870	19
2010 р.	0,6096	25	0,3772	20	0,4398	25	0,6602	4	0,6036	3	0,8342	2	3,5247	21
2011 р.	0,6228	24	0,3938	17	0,4495	25	0,6426	5	0,6335	3	0,8337	6	3,5759	18
2012 р.	0,6213	25	0,4090	16	0,4851	25	0,7306	5	0,6257	3	0,8826	1	3,7543	12
2013 р.	0,6253	25	0,4065	18	0,4633	25	0,6688	9	0,6225	4	0,8559	1	3,6422	20

*Складено за матеріалами [26, с. 40-48, 55].

була дезорієнтувати та зменшувати роль державного втручання органів загальнонаціональної влади в контроль та упорядкування екологічної ситуації в Українському Донбасі.

Згідно розрахунків Державної служби статистики України за новою Методикою вимірювання ІРЛР на останні місяці єдиної для всієї України шкали замість Луганської і Донецької областей перемістились Житомирська область (найгірші показники добробуту, освіти, ринку праці та відтворення населення), Кіровоградська область (низькі показники відтворення населення та соціального середовища) та Херсонська область (низькі показники соціального середовища, добробуту та відтворення населення) [23, с. 7].

Доречно відмітити, що якщо у попередній Методіці вимірювання ІРЛР екологічна ситуація регіонів України оцінювалась з використанням шести показників (див. табл. 1), то при підготовці впровадження нової Методики виміру ІРЛР одночасно була розроблена фахівцями Інституту природокористування і сталого розвитку НАН України окрема Методика розрахунку Інтегрального показника стану навколишнього природного середовища при розрахунках якого використовуються вже 29 показників [25, с. 25].

Метою розрахунку інтегрального показника стану навколишнього середовища ($I_{\text{ІНТ}}$) стало визначення середньо-геометричного показників: земельних, водних ресурсів та атмосферного повітря [25, с. 22]:

$$I_{\text{ІНТ}} = \sqrt[3]{I_{\text{ЗР}} * I_{\text{ВР}} * I_{\text{АТМ}}}, \quad (3)$$

де $I_{\text{ЗР}}$ – зведений індекс екологічного стану земельних ресурсів (розраховується з використанням чотирнадцяти показників);

$I_{\text{ВР}}$ – зведений індекс екологічного стану водних ресурсів (розраховується з використанням одинадцяти показників);

$I_{\text{АТМ}}$ – зведений індекс екологічного стану атмосферного повітря (розраховується з використанням чотирьох показників).

Згідно Методики Інтегральний показник є абсолютним і визначається об'єктивними результатами моніторингу стану довкілля в певному регіоні України та не залежить від його місця відносно інших регіонів. Інформаційною базою розрахунку є щорічна державна статистична звітність.

Інтегральний показник коливається в діапазоні від 0 до 1: вище значення свідчить про більш сприятливий екологічний стан. При цьому використовується така шкала оцінки стану навколишнього природного середовища залежно від значення інтегрального показника (табл. 8).

Інтегральний показник стану навколишнього середовища відносно до показника – стимулятора людського розвитку, стандартне значення якого дорівнює 1000 з вагою 0,2239. При цьому стан середовища вважається сприятливим за характером впливу на людський розвиток.

Ознаки стану навколишнього середовища

Значення інтегрального показника	Стан середовища
0,000 – 0,200	Кризовий
0,201 – 0,400	Критичний
0,401 – 0,600	Напружений
0,601 – 0,800	Задовільний
0,801 – 1,000	Сприятливий

Згідно Методики, стандартні значення показників визначаються експертним шляхом з урахуванням таких чинників: розмах варіації та середнє значення показника по регіонах, тенденції зміни показника за 2004-2010 роки, необхідність зменшення впливу процедури стандартизації на подальші розрахунки в середині блоку. Стандартне значення є постійним протягом усіх років дії Методики.

Необхідність переходу до нової Методики оцінки ІРЛР обґрунтовувалась в основному завданнями усунення недоліків національної системи статистики та потребами здійснення додаткових опитувань.

Але в умовах переходу в Україні до Концепції сталого збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів має місце наявна потреба досягнення гармонізації його екологічного, соціального та економічного аспектів.

При цьому, на перше місце виходить екологічна складова, дотримання норми якої повинно не тільки сприяти здоровому дітонародженню і зменшення смертності немовлят, матерів та дорослих, а й ліквідації шкідливих викидів в атмосферу, воду і землю.

Переходу на комплексне природокористування (без відходів) буде сприяти впровадження соціо-еколого-економічного розвитку території нашої держави, складові індикатори та інтегровані показники якого розроблені фахівцями Інституту економіки промисловості НАН України [27].

Висновки і рекомендації. Соціологічна енциклопедія визначає мораль як форму суспільної свідомості, сукупність принципів, правил і норм, якими керуються люди у своїй поведінці. Ці норми є виявленням ставлення людей як один до одного, так і до різних форм людських спільнот: до сім'ї, трудового колективу, класу, нації, суспільства загалом [1, с. 242].

Специфічною складовою моралі є усталені в суспільстві уявлення про добро й зло, про обов'язок, справедливість і честь, які втілюються в суспільних нормах, традиціях та звичаях. Стійкі норми моральної поведінки, які переходять від покоління до покоління, формують моральну традицію [1, с. 243].

В сучасних умовах поглиблення органами загальнонаціональної влади лібералізації ринкової економіки України виникла потреба усвідомлення та укріплення власної національної ідеї українців як громадян нашої держави – бути хазяїном на рідній землі. Наявним стало уточнення, збереження та роз-

виток системи національних цінностей, яка призвана забезпечити різноманіття індивідуальних особливостей населення кожного регіону держави: духовності й освіченості, звичаїв і традицій, культури й світогляду, мирного менталітету й територіальної єдності, історичної спадщини та етнічних цінностей.

Наявність стійких моральних традицій взаємодії центру і територій призвано сприяти виникненню взаємообумовленого емерджентного розвитку всіх регіонів держави як єдиного органічного й динамічного цілого.

Розвиток державності в Україні повинен відповідати сучасним уявленням про напрями розвитку людства, що були визначені ще в девізі ЕКСПО-2005: «Мудрість природи», який розкривають три органічні складові – «Матриця природи», «Мистецтво життя», «Розвиток екоспільнот».

«Матриця природи» – це розуміння механізмів природи як складного взаємовідношення між життям, інформацією та всесвітом.

«Мистецтво життя» – це розуміння механізмів природи, яке знайдено в світових культурах, мистецтві, соціальних нормах і технологічній етиці у минулому й сьогоденні, що відкриває можливості для майбутнього.

«Розвиток екоспільнот» – це створення нового способу життя, в якому суспільство й Уряд планують й розвивають національне виробництво, споживання, розвиток й охорону природи для підтримки саме такого способу життя, яке забезпечує гармонію людини з природою.

Конституція України визначає нашу країну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1). Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3).

Українськими вченими доведено, що цільовими показниками соціально-економічного розвитку регіонів, як і національного господарства в цілому, є показники рівня, стандарту і якості життя населення. Саме вони з найбільшою змістовною адекватністю відображають соціальну спрямованість всіх змін що проводяться в регіонах.

Рівень життя – це комплексний показник, що характеризує досягнуте задоволення матеріальних і духовних потреб людини і суспільства в цілому, відображаючи в кінцевому результаті добробут населення. При чому структура матеріальних і духовних потреб людини адекватна структурі людської діяльності початковим моментом і метою якої є їх задоволення.

Стандарт життя – це соціально прийнятий норматив рівня життя. У ряді держав існують офіційні певні стандарти життя і, крім того, кожна соціальна група і спільність та навіть кожна людина має свій власний суб'єктивний стандарт. Стандарт життя також змінюється із часом, але ця зміна від-

бувається дискретно у міру якісної зміни соціально-економічної системи.

Якість життя – це співвідношення рівня життя та прийнятого стандарту. Цей критерій показує ступень задоволення потреб, а оскільки потреби виникають тільки за наявності потенційних можливостей (не можна бажати того, чого не знаєш), то якість життя фактично відображає рівновагу соціально-економічної системи і характеризує рівень соціальної напруги.

В ідеальному варіанті бюджетного механізму збалансованого управління сталим розвитком держави на основі національної системи цінностей управління соціально-економічним (в т.ч. людським) розвитком регіонів повинне здійснюватись на основі цільової функції, яка є індикатором якості життя.

Тобто, реально досяжна на певному тимчасовому інтервалі зміна значень показників якості життя, виходячи з соціально-економічного стану регіону та держави в цілому, їх позицій в зовнішньому середовищі і прийнятій стратегії розвитку в умовах глобалізації.

В 2005-2006 роках Урядом України було прийнято рішення щодо локалізації Цілей Розвитку Тисячоліття (ЦРТ) на період до 2015 року в якості пілотних проєктів для Українського Донбасу у складі Луганської і Донецької областей, а також для Львівської області.

Пілотні проєкти були призвані адаптувати 15 завдань і 33 стратегічних індикатора 7 національних цілей ЦРТ: 1) Подолання бідності (3 завдання та 5 індикаторів); 2) Забезпечення якісної освіти впродовж життя (2 завдання та 6 індикаторів); 3) Забезпечення гендерної рівності (2 завдання та 4 індикатора); 4) Зменшення дитячої смертності (1 завдання та 2 індикатора); 5) Поліпшення здоров'я матерів (1 завдання та 2 індикатора); 6) Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДУ та туберкульозу і започаткування тенденцій до скорочення їх масштабів (2 завдання та 6 індикаторів); 7) Сталий розвиток довілля (4 завдання та 8 індикаторів).

Досягнення ЦРТ до 2015 року як за пілотними проєктами, так і по Україні в цілому було визнано за найважливіше для консолідації зусиль трьох складових суспільства: влади, бізнесу та громадськості. Але цього не відбулося.

Слід також підкреслити, що невідповідним було визначення на першому місці серед 7 національних ЦРТ цілі «Подолання бідності». Якби органи загальнонаціональної і регіональної влади на засадах соціально адекватного менеджменту забезпечили її поетапне досягнення з 2003 року, то припускаємо, що ніякого сепаратистського заколоту у 2014 році в Українському Донбасі не відбулося.

Академік-секретар Відділення економіки НАН України Елла Марленівна Лібанова вже при прийнятті Україною 17 Цілей Сталого Розвитку на період до 2030 року наголошувала наступне: «Бідність ви-

значається як неможливість через брак коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. До бідних верств суспільства належать ті, хто не з власної волі позбавлені необхідного: нормального житла, їжі, одягу, можливості здобувати освіту та лікуватися. Крім того, бідність – це ще страх перед майбутнім, обумовлений непевністю людини у своїх можливостях. Подолання бідності є ключовим завданням суспільного розвитку» [21, с. 12].

І знову серед вже 17 національних ЦСР, як і серед 7 національних ЦРТ на першому місці в Україні визначена ціль «Подолання бідності» (3 завдання і 5 індикаторів). Тобто ситуація в Україні вимагає збереження цільової орієнтації людського розвитку при переході від реалізації ЦРТ на період до 2015 року до досягнення ЦСР на період до 2030 року.

Саме завдячуючи реалізації пілотного проекту «Львівщина-ЦРТ», в уточненій у 2014-2015 роках Регіональній стратегії розвитку області на період 2020 року та у Плані заходів з її реалізації на 2016-2018 роки з'явилась Програма 2 «Якість життя», яка включала 18 стратегічних індикаторів стійкого людського розвитку. Крім того, на виконання Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року (набрав чинності з 1 січня 2006 року) Львівська ОДА і Облрада уклали Угоду з Кабінетом міністрів України щодо виконання Плану заходів відповідно до державних пріоритетів розвитку області.

Чернівецька ОДА та Облрада, адаптувавши 7 національних ЦРТ у 2009-2010 роках до рівня області, забезпечили стабільність 2-го місця в рейтинговій оцінці ІРЛР за Методикою 2012 року адміністративних областей України у 2010-2011, 2013-2016 роках та 1-ше місце у 2009 та у 2017 роках.

Нажаль, в Українському Донбасі такого не відбулося. Завдання пілотних проектів «Луганщина-ЦРТ» та «Донецьщина-ЦРТ» не були передбачені ні в Програмах і Бюджетах соціально-економічного розвитку Луганської й Донецької областей, ні в загальнонаціональному плані та державному бюджеті на 2006-2010 роки.

Державною службою статистики України у 2010-2011 роках за результатами рейтингової оцінки за статистичними даними з 1999 року 9-ти складових ІРЛР за 27 адміністративно-територіальними утвореннями України (24 області, АР Крим, м. Севастополь та м. Київ) Луганська та Донецька області були визнані регіонами-аутсайдерами на протязі усіх 13 років спостережень.

Визначальні фактори показників-дестимуляторів регіонального людського розвитку в Донецькій і Луганській областях у 1999-2011 роках ґрунтувались, як правило, на деструктивній культурі окремих верств місцевого населення і суперечили морально-етичним і гуманітарним нормам національної системи цінностей, становлення якої відбува-

лось стихійно за усі роки незалежності нашої держави.

Необхідно об'єктивно і чесно констатувати, що серед першочергових актуалітетів політики людського розвитку заради порятунку нації в умовах її депопуляції якраз і посідають екологічні проблеми Українського Донбасу [31].

Керівниками Урядів віддавалась перевага зарубіжним консультантам і експертам щодо цілеспрямованого поглиблення лібералізації ринкової економіки, а не впровадженню рекомендацій вітчизняних вчених-економістів на підвищення ефективності державного регулювання соціально-економічного розвитку Українського Донбасу з використанням Концепції людського розвитку, Цілей Розвитку Тисячоліття на період до 2015 року та Цілей Сталого Розвитку на період до 2030 року.

У 2011-2012 роках вітчизняною економічною наукою були обґрунтовані рекомендації щодо використання рейтингових оцінок складових та інтегрального значення ІРЛР як критерію ефективності державної регіональної політики для визначення пріоритетів розвитку регіонів на базі впровадження бюджетного федералізму в Україні як унітарній державі.

Бюджетний федералізм ґрунтується на складових «Матриці природи» і передбачає досягнення структурної гармонії субнаціональних (регіональних) і загальнонаціональних (суспільних) відтворювальних процесів в соціально-економічному розвитку регіонів і держави.

В 2019 році напередодні чергових виборів Президента України один з претендентів на цей пост **народний депутат України Юлія Володимирівна Тимошенко, лідер фракції «Батьківщина» в Верховній Раді України разом з соратниками наголосила, що національна ідея, яка вважається своєчасною для української нації – це створення таких порядків та правил спільного життя, щоб кожен зміг, не порушуючи законів всесвіту, повністю та безперешкодно реалізувати свій потенціал у гармонії з Творцем і Природою, Людством і Суспільством. Українському народу випала планетарна місія це зробити для себе, для світу та відкрити шлях для інших [28].**

За задумом Творця з благословення старців в чотирьох сторонах України споруджені поклони християнські хрести, які утворили на карті України правильний православний хрест на центральну частину території нашої держави: у Чорнобилі (вершина хреста), у Старому Почаєві Тернопільської області (права сторона хреста, храм Іова Почаївського), у Спасовому Скиті біля Харкова (ліва сторона хреста, храм Хреста Спасителя Преславного Преображення і часовня Нерукотворного Спасу), в Кулевчі Одеської області (підніжжя загального хреста).

Православний хрест на теренах України начебто фізично визначає морально-енергетичний

каркас для донорського поширення християнських цінностей людяності і гармонії православного обряду на всю територію нашої держави для покаяння між українцями за загибель Небесної сотні та правоохоронців, між українцями та росіянами за громадсько-збройний конфлікт на Донбасі, для спільного відновлення його матеріальної бази, гуманітарних та соціально-економічних наслідків, а також для духовного спілкування з Творцем і Природою, Людством і Суспільством.

Покаяння має бути не тільки молитовним, а й самостійним залишенням чиновництвом керівник посад в усіх гілках загальнонаціональної і регіональної влади та шляхом складання повноважень народними депутатами за конституційні зрушення у соціально-побутовій сфері з негативними наслідками для народу.

Досягти гармонії з Творцем і Природою, Людством і Суспільством український народ спроможний шляхом цілеспрямованого впровадження ідей бюджетного федералізму в унітарній державі, використовуючи гармонійні пропорції «Золотого перетину» у фінансово-бюджетних та фінансових взаємовідносинах центру і регіонів.

Відношення більшої частини коштів Зведеного бюджету України на соціально-економічний розвиток до його меншої частини повинен дорівнювати відношенню загального обсягу коштів Зведеного бюджету України на соціально-економічний розвиток до його більшої частини і складати 1,618 ($62\% / 38\%$ – гармонійна пропорція «Золотого перетину»).

Числове значення 1,618 – це число Творця, згідно якого вочевидь визначені православні хрести на теренах України та структура ДНК генетичного коду українців. Це число Краси, яка править в Природі, Людстві та Суспільстві.

Якщо пропорції між державним і місцевими бюджетами Луганської та Донецької областей будуть побудовані за пропорціями «Золотого перетину», то буде досягнута структурна гармонія фінансово-бюджетної системи нашої держави, тому що вони, як й складові ДНК, генетично об'єднані у єдине ціле – Зведений бюджет України.

Не тільки адміністративним областям Українського Донбасу, а й усім областям України слід встановити фінансову автономію в межах місцевих бюджетів, які знаходяться в гармонійних пропорціях «Золотого перетину» з державним бюджетом. Це божественна основа територіальної єдності України.

Першим етапом впровадження бюджетного федералізму може стати визначення співвідношення коштів державного і місцевого бюджетів на розвиток людського капіталу в регіонах, а на наступному етапі – співвідношення коштів на соціально-економічний розвиток регіонів та держави в цілому.

Тобто якщо для кожної адміністративної області України 62% коштів на розвиток людського ка-

піталу передбачити з державного бюджету, а 38% – з місцевого бюджету, то таким чином буде визначена нижня межа бюджетного централізму.

Напроти, якщо 62% коштів на розвиток людського капіталу передбачити з місцевого бюджету, а 38% – з державного бюджету, то таким чином буде визначена верхня межа бюджетного федералізму.

Застосування розглянутої логічної схеми реформування бюджетного унітаризму доцільно розпочати з визначення обсягів бюджетних коштів для простого відтворення наявного людського капіталу кожного регіону, які повинні складати не менше 38% з місцевого бюджету. Розширене відтворення людського капіталу території необхідно передбачити шляхом збільшення обсягів коштів місцевих бюджетів на розвиток людського капіталу до 62% .

При формуванні Національної та Регіональних програм людського розвитку граничні пропорції «Золотого перетину» утворюють межі бюджетного централізму й бюджетного федералізму в Україні як в унітарній державі: $62\% - 38\% = 24\%$ коштів зведеного бюджету держави, які можуть бути використані для фінансування завдань і заходів Програм людського розвитку на загальнонаціональному й регіональному рівнях. Спільні межі бюджетного централізму й бюджетного федералізму утворюють зону вибору узгоджених рішень при соціальному діалозі органів загальнонаціональної і регіональної влади.

Межі бюджетного федералізму та бюджетного централізму для кожної адміністративної області будуть визначатись, виходячи з їх числового значення ІРЛР, його співвідношення з числовими значеннями ІРЛР областей, які входять у відповідний Край (пропонується 8 Країв з 24 областей) або в системі 10 територіальних природно-господарських округів при формуванні нової регіональної карти нашої держави згідно вимог ЄС, а також з числовим середнім значенням ІРЛР по Україні в цілому [29-30]. Мінімальні масштаби фінансової автономії областей в межах бюджетного федералізму будуть визначати фінансову автономію Регіональних програм людського розвитку та Планів заходів з їх реалізації.

Таким чином, масштаби фінансової автономізації Програм людського розвитку обумовлюються повноваженнями (правами і відповідальністю), з одного боку, центральних органів законодавчої і виконавчої влади щодо організації та управління соціально-економічним розвитком держави в цілому та кожного регіону окремо. З іншого боку, – повноваженнями обласних державних адміністрацій та обласних рад у впровадженні державної соціально-економічної політики щодо досягнення єдиних для країни стандартів життя на відповідних територіях шляхом розробки власних Регіональних стратегій розвитку та Планів заходів з їх реалізації.

Якщо співвідношення коштів з державного та місцевих бюджетів на розвиток людського капіталу буде встановлене згідно пропорцій «Золотого пере-

тину», то буде досягнута структурна гармонія фінансової системи держави, яка, з одного боку, забезпечить узгодженість соціально-економічних інтересів органів загальнонаціональної і регіональної влади, а, з іншого боку, стане Генератором покращення рівня і якості життя українського народу в унітарній державі, виконуючи тим самим його планетарну місію.

Тобто має місце наявність формування передумов встановлення гармонійних пропорцій «Золотої перетину» в реальну практику формування співвідношень місцевих бюджетів регіонів з державним бюджетом.

Соціально адекватний менеджмент регіонального людського розвитку, заснований на парадигмі «Людяності та гармонії», буде діяти реально, а не тільки в намірах при приборканні чергових викликів приватного і суспільного життя українців як громадян нашої незалежної держави України.

Література

1. **Соціологічна** енциклопедія / укладач В.Г. Гордяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с. (Серія «Енциклопедія ерудита»). 2. **Столяров В.Ф., Шинкарюк О.В.** Провідні складові механізми державного управління «життям по-новому» (в умовах децентралізації влади). *Вісник економічної науки України*. 2014. № 2 (26). С. 131-140. 3. **Столяров В.Ф., Шинкарюк О.В.** Науково-освітняське забезпечення механізму державного управління «життям по-новому» (в умовах децентралізації влади). *Вісник економічної науки України*. 2014. № 3 (27). С. 113-126. 4. **Локалізація** цілей розвитку тисячоліття у Чернівецькій області. Аналітична доповідь. Чернівці, 2012. URL: http://www.undp.org.ua/files/ua_66898Localizing_MDGs_Chernivtsy_ukr.pdf. 5. **Шинкарюк О.В.** Становлення та розвитку інформаційно-методичного забезпечення моніторингу регіонального людського розвитку (в контексті реалізації національних завдань ЦРТ). *Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України* / голов. ред. Л.Б. Шостак. Київ, 2016. №1. С. 40-59. 6. **Регіональний** людський розвиток. Статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 73 с. 7. **Науково-практичний** коментар до Бюджетного Кодексу України / кол. авторів.; за заг. ред. Ф.О. Ярошенко; наук. ред. В.Ф. Столярова. – 2-е вид., доп. та перероб. – Київ: Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління», Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі, 2011. 560 с. 8. **Столяров В.Ф.** Інтенсифікація і система управління промисловим виробництвом (организационно-экономический аспект) / НИЭИ Госплана Украины; отв. ред. В.А Поповкин. Киев: Наукова думка, 1988. 263 с. 9. **Про затвердження** Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF/>. 10. **Про затвердження** плану заходів на 2013-2016 роки щодо реалізації Стратегії реформування системи надання соціальних послуг: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 березня 2013 року № 208-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2013-%D1%80>. 11. **Деякі** питання реалізації у 2015-2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2015 року № 821. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-%D0%BF>.

12. **Деякі** питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 року № 1029. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF>.

13. **Корнійчук О.О., Столяров В.Ф., Шинкарюк О.В.** Формування механізму державного регулювання стійкого людського розвитку Хмельницької області (від ідеї до експерименту: Ч. 1 – стан і проблеми державного регулювання). *Економіка та держава*. 2017. № 3 (березень). С. 4-15. 14. **Корнійчук О.О., Столяров В.Ф., Шинкарюк О.В.** Формування механізму державного регулювання стійкого людського розвитку Хмельницької області (від ідеї до експерименту: Ч. 2 – перспективи державного регулювання по-новому). *Економіка та держава*. 2017. № 4 (квітень). С. 4-15.

15. **Про затвердження** Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 року № 1001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF>. 16. **Про затвердження** Порядку проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 року № 1186. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1186-2011-%D0%BF>. 17. **Про затвердження** Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 року № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF>. 18. **Про затвердження** середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 року № 275-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80>. 19. **Про Стратегію** сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. 20. **Мирна** стратегія Таруги. План «Три основи» щодо досягнення миру та відновлення територіальної цінності України. 2019. С. 4. 21. **Цілі** Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. 176 с. 22. **Методика** вимірювання людського розвитку регіонів України. Додаток до Постанови «Про методологічні засади вимірювання людського розвитку для регіонів України» Колегії Держкомстату України №182/76 від 05.04.2001 р. та Президії НАН України 14.03.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_182202-01. 23. **Регіональний** людський розвиток. Статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України, 2012. 73 с. 24. **Зыбарева О.В., Шинкарюк О.В.** Тенденції економічної преступности в регионах Украины как формы проявления девиантной социализации. *Вопросы современной экономики*. Выпуск №3. Москва: Издательский дом «Научное обозрение»,

2013. URL: <http://economic-journal.net/2013/10/056/>.
 25. **Методика** вимірювання регіонального людського розвитку: Рішення Президії НАН України та колегії Державної служби статистики України від 13.06.2012 № 123-м. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_rlr2017_pdf.pdf. 26. **Регіональний** людський розвиток. Статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України, 2015. 51 с.
 27. **Модернізація** економіки Донецької області: стратегічні сценарії реалізації з позиції сталого розвитку до 2020 року: наук. доп. / Ю.М. Харазішвілі, В.І. Ляшенко, Л.Л. Шамілева, Ю.І. Жихарева; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 116 с.
 28. **Новий** курс України. Програма дій кандидата в Президенти Юлії Тимошенко. 2019. С. 3.
 29. **Актуалітети** політики розвитку / Т.Т. Ковальчук, В.К. Черняк, В.Я. Шевчук. Київ: Знання, 2009. 326 с.
 30. **Микитенко В.В., Микитенко Д.О.** Формування територіальних природно-господарських округів та реформування соціально-економічного простору України. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1 (51). С. 31-39.
 31. **Розвиток** заради порятунку / В.Я. Шевчук, В.К. Черняк, Т.Т. Ковальчук, М.П. Педан, О.І. Панков та ін. Київ: Геопрінт, 2016. 227 с.

References

1. Sotsiologichna entsyklopediia [Sociological Encyclopedia]. (2008). (Compiled by V.G. Gorodyanenko). Kyiv, Akademydav [in Ukrainian].
 2. Stoliarov V.F., Shynkariuk O.V. (2014). Providni skladovi mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia «zhyttiam po-novomu» (v umovakh detsentralizatsii vlady) [Main constituents of state administration mechanism of «new life» (in the conditions of decentralization of the power)]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine*, 2 (26), pp. 131-140 [in Ukrainian].
 3. Stoliarov V.F., Shynkariuk O.V. (2014). Naukovo-osvitiansku zabezpechennia mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia «zhyttiam po-novomu» (v umovakh detsentralizatsii vlady) [Scientific and educational maintenance of the mechanism of public administration «new life» (in the conditions of decentralization)]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine*, 3 (27), pp. 113-126 [in Ukrainian].
 4. Lokalizatsiia tsilei rozvytku tysiacholittia u Chernivetskii oblasti [Localization of the Millennium Development Goals in Chernivtsi Oblast]. (2012). Chernivtsi. Retrieved from http://www.undp.org.ua/files/ua_66898/Localizing_MDGs_Chernivtsy_ukr.pdf [in Ukrainian].
 5. Shynkariuk O.V. (2016). Stanovlennia ta rozvytok informatsiino-metodychnoho zabezpechennia monitorynhu rehionalnoho liudskoho rozvytku (v konteksti realizatsii natsionalnykh zavdan TsRT) [Establishment and development of information and methodological support for regional human development monitoring (in the context of the MDGs' national tasks)]. *Modeliuvannia ta informatyzatsiia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy – Modeling and informatization of socio-economic development of Ukraine*, 1, pp. 40-59 [in Ukrainian].
 6. Rehionalnyi liudskiy rozvytok. Statystychnyi biuleten [Regional human development. Statistical bulletin]. (2018). Kyiv, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].

7. Naukovo-praktychnyi komentar do Biudzhethnoho Kodeksu Ukrainy [Scientific and Practical Commentary to the Budget Code of Ukraine]. (2011). (2nd ed., rev.). Kyiv, State Educational and Scientific Institution "Academy of Financial Management", Ukrainian State University of Finance and International Trade [in Ukrainian].

8. Stoliarov V.F. (1988). Intensifikatsiya i sistema upravleniya promyshlennym proizvodstvom (organizatsionno-ekonomicheskii aspekt) [Intensification and industrial production management system (organizational and economic aspect)]. Kyiv, Naukova dumka [in Russian].

9. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 serpnia 2014 roku № 385 [On Approving the State Regional Development Strategy for the Period to 2020: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 6, 2014 No. 385]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF/> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2013-2016 roky shchodo realizatsii Stratehii reformuvannia systemy nadannia sotsialnykh posluh: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 bereznia 2013 roku № 208-r [On Approval of the Action Plan for 2013-2016 for the Implementation of the Strategy for Reforming the System of Social Services: Order No. 208-r of the Cabinet of Ministers of March 13, 2013]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2013-%D1%80/> [in Ukrainian].

11. Deiaki pytannia realizatsii u 2015-2017 rokakh Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 zhovtnia 2015 roku № 821 [Some Issues of Implementation of the 2015-2017 State Strategy for Regional Development for the Period up to 2020: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 7, 2015 No. 821]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-%D0%BF/> [in Ukrainian].

12. Deiaki pytannia udoskonalennia systemy monitorynhu ta otsinky rezul'tatyvnosti realizatsii derzhavnoi rehionalnoi polityky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 hrudnia 2017 roku № 1029 [Some Issues of Improving the System of Monitoring and Evaluation of the Effectiveness of the Implementation of the State Regional Policy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 10, 2017 No. 1029]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF/> [in Ukrainian].

13. Kornichuk O.O., Stoliarov V.F., Shynkariuk O.V. (2017). Formuvannia mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання stiikoho liudskoho rozvytku Khmelnytskoi oblasti (vid idei do eksperymentu: Ch. 1 – stan i problemy derzhavnoho rehuliuвання) [Formation of the mechanism of state regulation of sustainable human development of Khmelnytsky region (from idea to experiment: Part 1 - state and problems of state regulation)]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 3, pp. 4-15 [in Ukrainian].

14. Kornichuk O.O., Stoliarov V.F., Shynkariuk O.V. (2017). Formuvannia mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання stiikoho liudskoho rozvytku Khmelnytskoi oblasti (vid idei do eksperymentu: Ch. 2 – perspektyvy derzhavnoho rehuliuвання po-novomu) [Formation of the mechanism of state regulation of sustainable human deve-

lopment of Khmelnytsky region (from idea to experiment: Part 2 - prospects of state regulation in a new way)]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 4, pp. 4-15 [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2015 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 lyupnia 2006 roku № 1001 [On approval of the State strategy for regional development for the period up to 2015: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 21, 2006 No. 1001]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF> [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia, provedennia monitorynhu ta otsinky realizatsii rehionalnykh stratehii rozvytku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 lystopada 2011 roku № 1186 [On Approval of the Procedure for Development, Monitoring and Evaluation of the Implementation of Regional Development Strategies: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 16, 2011 No. 1186]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1186-2011-%D0%BF> [in Ukrainian].

17. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia rehionalnykh stratehii rozvytku i planiv zakhodiv z yikh realizatsii, a takozh provedennia monitorynhu ta otsinky rezultatyvnosti realizatsii zaznachenykh rehionalnykh stratehii i planiv zakhodiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 lystopada 2015 roku № 932 [On approving the Procedure for development of regional development strategies and action plans for their implementation, as well as monitoring and evaluation of the effectiveness of the implementation of the mentioned regional strategies and action plans: Cabinet of Ministers of Ukraine of November 11, 2015 № 932]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF> [in Ukrainian].

18. Pro zatverdzhennia serednostrokovoho planu prioritetnykh dii Uriadu do 2020 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 kvitnia 2017 roku № 275-r [On approval of the medium-term plan of priority actions of the Government until 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 3, 2017 No. 275-p]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80> [in Ukrainian].

19. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2015 roku № 5/2015 [On the Sustainable Development Strategy "Ukraine 2020": Presidential Decree No. 5/2015 of 12 January 2015]. Retrieved from <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [in Ukrainian].

20. Myrna stratehiia Taruty. Plan «Try osnovy» shchodo dosiahnennia myru ta vidnovlennia terytorialnoi tsinnosti Ukrainy [Taruta's peace strategy. The Three Fundamentals plan for peace and restoration of Ukraine's territorial value]. (2019). [in Ukrainian].

21. Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina [Sustainable Development Goals: Ukraine]. (2017). *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy – Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine* [in Ukrainian].

22. Metodyka vymiryuvannia liudskoho rozvytku rehioniv Ukrainy. Dodatok do Postanovy «Pro metodolohichni zasady vymiryuvannia liudskoho rozvytku dlia rehioniv Ukrainy» Kolehii Derzhkomstatu Ukrainy

№182/76 vid 05.04.2001 r. ta Prezydii NAN Ukrainy 14.03.2001 r. [Methods of measuring human development in the regions of Ukraine. Supplement to the Resolution "On Methodological Basis for Measuring Human Development for the Regions of Ukraine" of the State Statistics Committee of Ukraine No. 182/76 of 05.04.2001 and the Presidium of the NAS of Ukraine 14.03.2001]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_182202-01 [in Ukrainian].

23. Rehionalnyi liudskyi rozvytok. Statystychnyi biuleten [Regional human development. Statistical bulletin]. (2012). Kyiv, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].

24. Zybareva O.V., Shinkaryuk O.V. (2013). Tendentsii ekonomicheskoy prestupnosti v regionakh Ukrainy kak formy proyavleniya deviantnoy sotsializatsii [Economic crime trends in the regions of Ukraine as a form of manifestation of deviant socialization]. *Voprosy sovremennoy ekonomiki – Questions of the modern economy*, Issue 3. Moscow, Scientific Review Publishing House. Retrieved from <http://economic-journal.net/2013/10/056/> [in Russian].

25. Metodyka vymiryuvannia rehionalnoho liudskoho rozvytku: Rishennia Prezydii NAN Ukrainy ta kolehii Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy vid 13.06.2012 № 123-m [Methods of measuring regional human development: Decision of the Presidium of the NAS of Ukraine and the collegium of the State Statistics Service of Ukraine dated 13.06.2012 No. 123-m]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_rlr2017.pdf.pdf [in Ukrainian].

26. Rehionalnyi liudskyi rozvytok. Statystychnyi biuleten [Regional human development. Statistical bulletin]. (2015). Kyiv, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].

27. Kharazishvili Yu.M., Liashenko V.I., Shamileva L.L., Zhykhareva Yu.I. Modernizatsiia ekonomiky Donetskoï oblasti: stratehichni stsenarii realizatsii z pozytsii staloho rozvytku do 2020 roku [Modernization of Donetsk Oblast Economy: Strategic Implementation Scenarios for Sustainable Development by 2020]. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine [in Ukrainian].

28. Novyi kurs Ukrainy. Prohrama dii kandydata v Prezydenty Yulii Tymoshenko [New course of Ukraine. Program of actions of the presidential candidate Yulia Tymoshenko]. (2019). [in Ukrainian].

29. Kovalchuk T.T., Cherniak V.K., Shevchuk V.Ya. (2009). Aktualitety polityky rozvytku [Actualities of development policy]. Kyiv, Znannia [in Ukrainian].

30. Mykytenko V.V., Mykytenko D.O. (2018). Formuvannia terytorialnykh pryrodno-hospodarskykh okruhiv ta pereformatuvannia sotsialno-ekonomichnoho prostoru Ukrainy [Formation of territorial natural-economic countries and re-formation of social and economic space of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1 (51), pp. 31-39 [in Ukrainian].

31. Shevchuk V.Ya., Cherniak V.K., Kovalchuk T.T., Pedan M.P., Pankov O.I. et al. (2016). Rozvytok zarady poriatunku [Development for the sake of salvation]. Kyiv, Geoprint [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.06.2019
Прийнято до друку 19.06.2019